

Міністерство освіти і науки України
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

СЛИВКА ЛАРИСА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 373.5.015.31:613.955(438)“XX/XXI”

**ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ
УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКІЛ ПОЛЬЩІ
(XX – початок XXI століття)**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Реферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

A handwritten signature in black ink, consisting of stylized cursive letters followed by a horizontal line.

Дрогобич – 2023

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника, Міністерство освіти і науки України.

Опоненти:

доктор педагогічних наук, професор
Пантюк Тетяна Ігорівна,
Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка,
завідувач кафедри загальної педагогіки
та дошкільної освіти;

доктор педагогічних наук, професор
Романчук Ольга Василівна,
Львівський державний університет
фізичної культури імені Івана Боберського,
завідувач кафедри української та іноземних мов;

доктор педагогічних наук, професор
Янкович Олександра Іванівна,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка,
завідувач кафедри педагогіки і методики
початкової та дошкільної освіти.

Захист відбудеться 14 вересня 2023 р. об 11⁰⁰ год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 36.053.01 у Дрогобицькому державному педагогічному університеті імені Івана Франка за адресою: к. 20, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, 82100.

Із дисертацією можна ознайомитися на офіційному сайті <http://dspu.edu.ua/science/spec-rady/general-pedagogics/> та в науковій бібліотеці Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка за адресою: вул. Лесі Українки, 2, м. Дрогобич, 82100.

Реферат розісланий «12» серпня 2023 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

А.В. Федорович

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Проблема просування ідеології культури здоров'я як однієї з базових культур розвитку суспільства посіла належне місце в низці міжнародних документів (Оттавська хартія (1986); Рекомендація № (88)7 Комітету міністрів Ради Європи «Про освіту з питань охорони здоров'я в школі та роль і підготовку вчителів» (1988); Європейська стратегія «Здоров'я та розвиток дітей і підлітків» (2005); «Декларація про безпеку шкіл» (2015); «Європейська програма роботи на 2020–2025 рр. Спільні дії для міцнішого здоров'я» (2021) та ін.). Питанням міцного здоров'я і благополуччя з орієнтацією на забезпечення здорового способу життя та добробуту людей відведено особливе місце з-посеред глобальних цілей сталого розвитку, ухвалених на Саміті ООН 2015 р.

Системне реформування освіти в Україні відбувається у контексті європейських пріоритетів. З огляду на це базові положення Нової української школи найціннішим результатом освіти в особистісному вимірі визначили «здорову дитину», мотивовану на успішне навчання і дослідницьке ставлення до життя. У цьому контексті важливість здоров'язбережувального виховання (ЗзВ) учнів зумовлена розумінням, що основою здоров'я і здорового способу життя (ЗСЖ) усього суспільства є відповідні знання, уміння і навички, сформовані в дитинстві.

Правовим підґрунтям здійснення багатогранної діяльності щодо формування здоров'я здобувачів освіти в незалежній Україні є: Конституція України (1996); *закони України*: «Про освіту» (2017), «Про повну загальну середню освіту» (2020); *укази Президента України* «Про Національну стратегію з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року “Рухова активність – здоровий спосіб життя – здорова нація”» (2016), «Про невідкладні заходи щодо покращення здоров'я дітей» (2019), «Про національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі» (2020); *постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України*: «Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми “Здоров'я 2020: український вимір”» (2011), «Про схвалення Концепції Державної соціальної програми оздоровлення та відпочинку дітей на період до 2025 року» (2021); *наказ Міністерства освіти і науки України* «Про затвердження Рекомендацій щодо стратегічного розвитку фізичного виховання та спортивної підготовки серед учнівської молоді на період до 2025 року» (2021); та ін.

Науковим підґрунтям модернізації системи формування в учнів закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО) компетентностей, сприятливих здоров'ю і безпеці, є численні праці, у яких розкрито: методологічні засади педагогіки здоров'я (Г. Апанасенко, І. Бех, Т. Бойченко, Е. Булич, А. Вихрущ, М. Гончаренко, Т. Кадобний, М. Лук'янченко, О. Міхеєнко, І. Муравов, Н. Поліщук та ін.), теоретичні основи впровадження в освітній процес спеціальних програм і навчальних дисциплін щодо формування ЗСЖ (О. Безпалько, В. Бобрицька, Т. Бойченко, О. Ващенко, Т. Воронцова, В. Горащук, М. Гриньова, Н. Зимівець, В. Пономаренко та ін.), методи, засоби і форми реалізації виховної роботи в цьому напрямі (Н. Андрущенко, Т. Денисовець, О. Дубогай, О. Жабокрицька, О. Квас, Н. Козак, С. Кондратюк, Ю. Мельник, О. Невмержицька, С. Омельченко,

В. Оржеховська, О. Пилипенко, Л. Рондяк, І. Садова, С. Свириденко, Г. Сіліна, А. Цьось, Т. Шаповалова та ін.), проблеми організації безпечного та сприятливого здоров'ю освітнього середовища і професійної підготовки вчителів до здійснення здоров'язбережувальної освітньої праці (Н. Бахмат, О. Безкопильний, Т. Бойченко, Ю. Бойчук, О. Бондаренко, М. Данилевич, Б. Долинський, П. Джуринський, С. Дудко, В. Єфімова, Г. Жара, О. Кабацька, В. Нестеренко, Т. Осадченко та ін.).

Однак сприйняття і втілення в практику ЗЗСО нових ідей щодо формування в учнів сприятливих здоров'ю і безпеці компетентностей відбуваються дещо повільно, тому необхідне цілісне наукове розв'язання цих питань, що передбачає розроблення відповідного наукового і методичного супроводу ЗзВ; забезпечення відповідності методів, засобів і форм цього напрямку виховних впливів фізичному і соціальному розвитку учнів; модернізацію змісту освітньо-професійних програм підготовки майбутніх вчителів у контексті формування в останніх здатності здійснювати здоров'язбережувальну освітню діяльність у школі і поза нею; посилення ролі громадськості в ЗзВ дітей та юнацтва тощо.

Таким чином, пріоритети української освіти ХХІ століття і суспільно-політичні, соціокультурні, науково-теоретичні, екологічні, пандемічні, військові, інформаційні та інші виклики сучасності зумовлюють актуальність теоретичного, практичного, наукового та історико-педагогічного вимірів дисертаційного дослідження на глобальному, національному й державному рівнях. У *теоретичному* та *практичному* вимірах актуальність теми обґрунтовується потребою забезпечення в українській державі системного підходу до реалізації освітньої здоров'язбережувальної діяльності, що є одним із провідних чинників сталого розвитку і суспільних відносин. *Науковий* вимір актуальності проблеми дослідження передбачає ретельне вивчення цілей, змісту, методів, засобів і форм означеної діяльності в закладах освіти з використанням здобутків різних галузей знань. *Історико-педагогічний* вимір актуальності дисертації визначається потребою прогнозування нововведень в українську педагогіку здоров'я з урахуванням ретроспективного, зокрема зарубіжного, дослідницького поля.

Вочевидь, що здійснювана сьогодні організована освітня діяльність у сфері збереження і формування здоров'я учнів походить з історичного досвіду. Вітчизняна історико-педагогічна наука має напрацювання з вивчення ретроспективи педагогіки здоров'я в Україні (О. Даниско, Н. Ідрісова, І. Коча, М. Лук'янченко, А. Окопний, Т. Пантюк, А. Чаговець, О. Шиян та ін.).

Поступове інтегрування української держави у європейський простір формує запит на вивчення закордонного поступу здоров'язбережувальної освітньої діяльності (А. Беседіна, Н. Василенко, О. Дмітрієва, О. Єжова, В. Єфімова, Л. Жовніренко, С. Кириленко, Л. Клос, В. Кукса, О. Лях-Породько, О. Лукашенко, В. Люльченко, Т. Паничок, О. Романчук, І. Турчик, С. Цьома, Л. Фоменко та ін.).

Запорукою успіху в реалізації в українських ЗЗСО освітньої діяльності щодо формування в здобувачів освіти сприятливих здоров'ю компетентностей з позиції відповідності сучасним світовим трансформаціям може стати конструктивний аналіз накопиченого в Польщі досвіду здоров'язбережувального виховання учнів загальноосвітніх (з/о) шкіл, доцільність вивчення якого зумовлено низкою

причин, а саме: 1) Республіка Польща (РП) є сусідом України за географічним розташуванням, історичним корінням, слов'янським менталітетом, тривалими культурно-освітніми і соціальними зв'язками; 2) сьогодні РП є стратегічним партнером України, який відіграє дедалі більшу роль як у розвитку українсько-польського співробітництва, так і в підтримці інтеграційних процесів на шляху української держави до європейської та світової спільноти; 3) один із позитивних аспектів польської системи освіти – упровадження у зміст загальної середньої освіти інноваційних європейських освітніх програм здоров'язбережувальної проблематики; 4) РП як член Європейського Союзу має переваги в системних освітніх перетвореннях, об'єктивне врахування яких може сприяти модернізації діяльності щодо здоров'язбереження учнів у закладах освіти України; та ін.

Опосередковано співвідносні з проблемою ЗзВ здобувачів освіти в Польщі дослідження, у яких узагальнено напрями й наслідки освітньої політики польської держави на певних історичних щаблях її розвитку і пов'язані з цим зміни в загальноосвітньому шкільництві (Л. Алексієвець, А. Василюк, М. Галай, І. Ковчина, О. Руда, Н. Савченко та ін.). Низку профілів польського досвіду формування в учнів здорового способу життя і підготовки вчителів у цьому контексті висвітлили А. Вихрущ, О. Горай, І. Даценко, Н. Долгова, В. Копетчук, І. Нестайко, В. Струманський, Н. Філіппенко, Б. Чередрецька, В. Шатило та ін. У працях С. Іщук, О. Карпенко, Г. Терещук, М. Чепіль, О. Янкович та ін. відображено діяльність видатних польських персоналій, які через свою наукову, просвітницьку і виховну працю долучилися до здоров'язбережувального руху в Польщі. Із проблемою дисертаційної роботи пов'язані розвідки, предмет дослідження яких хронологічно охоплює міжвоєнний період ХХ ст., а географічно стосується західноукраїнських теренів, це напрацювання, дотичні до загальних проблем освіти (Т. Завгородня, Ю. Крамар та ін.), і студії, які проливають світло на окремі аспекти виховання в контексті збереження здоров'я дітей та юнацтва наприкінці ХІХ – у першій третині ХХ ст. (Г. Білавич, І. Білавич, Я. Боднар, Р. Волянчук, Р. Гах, В. Герасимчук, І. Зубрицький, М. Пантук, В. Пасічник, Б. Савчук, В. Трач, Н. Федчишин та ін.). Ґрунтовними спробами вивчення польського досвіду формування культури здоров'я учнів вирізняються розвідки Т. Єрмакової, В. Єфімової та І. Мордвінової.

Для з'ясування сутності ЗзВ на польських землях у нерозривній єдності з цілями та завданнями національного і культурного відродження вагомою є творча спадщина визначних польських учених, педагогів, лікарів, гігієністів, державних і громадських діячів: М. Барановського¹, Б. Духовіча, Е. Естковського, Т. Жулінського, Г. Йордана, М. Кацпжака, Б. Качоровського, В. Осмольського, Ю. Поляка, Е. В. Пясецького, К. Сосновського, Є. Сьнядецького, Й. Тхужницького, Т. Янішевського та ін.

Пізнання первинної інформації про теоретичні і методичні засади польської педагогіки здоров'я уможливорюють праці Я. Богдановіча, В. Вацлавського,

¹ У тексті дисертації при першому згадуванні в дужках наводимо оригінальні прізвища та імена персоналій, назви товариств, часописів, інституцій тощо, перекладені авторкою з польської, а також інших мов.

Г. Вентландтової, Б. Войнаровської, Б. Вольни, В. Габеркантувної, А. Г. Гавел, М. Демеля, К. Згурського, М. Капіци, К. Караффи-Корбута, Б. Качковського, М. Ковальського, П. Коволіка, С. Копчинського, Е. Мадейського, Т. Малешевської, К. Міткєвіча, В. Оконя, А. Павлуцького, М. Папроцької, Е. Сирек, З. Слоньської, М. Соколовської, Ц. Стипулковського, А. М. де Тхожевського, М. Хажинської-Гулі, І. Целейової, З. Цендровського, Я. Шмурла, Т. Ярнатовського, Т. Ярошинського.

Висвітлення окремих аспектів генези здоров'язбережувального виховання учнів у Польщі здійснено в працях Р. Врочинського, П. Гантковського, М. Демеля, Е. Долати, Г. Долінського, Т. Драбчика, Б. Завадзької, І. Красінської, В. Лєсньковської-Сьцігальської, Е. М. Мадейського, Й. Майхжик-Мікули, Т. Марцінковського, Б. Д. Нізьолек, М. Послушної, Р. Староня, Б. Щепаньської, З. Яворського та ін.

Напрацювання згаданих українських та польських науковців дали можливість розглядати здоров'язбережувальний освітній рух у Польщі і як невід'ємний складник загальносоціального розвитку, і як феномен національно-культурного поступу, і як джерело важливих педагогічних ідей та ініціатив. Утім, ці розвідки висвітлюють лише окремі фрагменти з історії та сучасного стану теорії і практики ЗзВ учнів у Польщі. Ані в Україні, ані в Польщі немає комплексних досліджень, які цілісно розкривали б історичний ракурс педагогічного явища «здоров'язбережувальне виховання учнів загальноосвітніх шкіл Польщі».

Аналіз наукових джерел уможливив виокремлення *суперечностей* між:

- соціальним запитом української держави на формування здорової генерації українців та незадовільним станом здоров'я учнів, який продовжує погіршуватися;

- декларуванням у законодавчо-правових документах України потреби зберігати і формувати здоров'я здобувачів освіти та невипрацюваністю комплексу заходів щодо впровадження ЗзВ до освітнього процесу;

- загальним високим рівнем розробки поняттєво-категорійного апарату педагогіки та змістовою неоднозначністю базових термінів педагогіки здоров'я (зокрема поняття «здоров'язбережувальне виховання»);

- нагромадженням масивом наукових розвідок про здоров'язбережувальний напрям педагогічної науки та недостатньою кількістю праць, які б віддзеркалювали ретроспективу виховних у контексті здоров'я ініціатив в Україні і за кордоном;

- потребою модернізації змісту професійної підготовки вчителів у контексті формування їхньої здатності реалізувати соціальну і здоров'язбережувальну освітню галузь та недостатнім відображенням у цьому змісті інформації про теорію і методичні засади ЗзВ учнів загалом і відповідного продуктивного зарубіжного досвіду зокрема.

Таким чином, актуальність проблеми здоров'язбережувального виховання учнів ЗЗСО з урахуванням сучасних вимог системи освіти української держави, її соціальна і педагогічна значущість, потреба і можливість розв'язати вищевказані суперечності зумовили вибір теми дисертації **«Теорія та практика здоров'язбережувального виховання учнів загальноосвітніх шкіл Польщі (XX – початок XXI століття)»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дослідження здійснено в межах плану науково-дослідницької роботи кафедри педагогіки імені Богдана Ступарика ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» як складник комплексної наукової теми «Історико-педагогічні проблеми навчання і виховання в системі безперервної освіти» (номер державної реєстрації 0108U009122). Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (протокол № 12 від 29 грудня 2015 р.) і на засіданні вченої ради Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (протокол № 6 від 27 квітня 2023 р.).

Об'єкт дослідження – генеза здоров'язбережувального виховання учнів загальноосвітніх шкіл Польщі.

Предмет дослідження – теоретичні засади та практика реалізації здоров'язбережувального виховання учнів загальноосвітніх шкіл Польщі (XX – початок XXI ст.).

Мета дослідження – на основі системного ретроспективного аналізу обґрунтувати теоретичні засади та висвітлити практику реалізації здоров'язбережувального виховання учнів загальноосвітніх шкіл Польщі (XX – початок XXI ст.), виявити можливості використання накопиченого досвіду в освітній практиці України.

Відповідно до мети сформульовано такі **завдання дослідження**:

1. Схарактеризувати методологічні засади наукового пошуку, систематизувати поняттєво-категорійний апарат дослідження.
2. З'ясувати стан дослідженості проблеми здоров'язбережувального виховання учнів загальноосвітніх шкіл Польщі в історико-педагогічній літературі.
3. Розробити періодизацію розвитку здоров'язбережувального виховання учнів загальноосвітніх шкіл Польщі (XX – початок XXI ст.).
4. Увиразнити творчий доробок польських учених, громадських діячів, педагогів у ділянці теорії та практики здоров'язбережувального виховання учнів.
5. Проаналізувати і теоретично узагальнити в історичній ретроспективі зміст, методи, засоби і форми реалізації здоров'язбережувального виховання учнів загальноосвітніх шкіл Польщі впродовж XX – початку XXI ст.
6. Виокремити форми і змістовий компонент професійної підготовки реалізаторів здоров'язбережувального виховання учнів загальноосвітніх шкіл Польщі в заявлених хронологічних межах.
7. Визначити рекомендації і перспективні напрями творчого використання польського досвіду здоров'язбережувального виховання учнів загальноосвітніх шкіл за сучасних умов реформування української системи освіти.

Хронологічними межами дослідження обрано 1918–2009 рр.: нижня межа (1918) є роком здобуття Польщею державної незалежності (Друга Річ Посполита), підготовки першої реформи шкільництва і окреслення здоров'язбережувальних детермінант для загальноосвітніх шкіл на учительському з'їзді в Кракові; верхню межу (2009) співвіднесено із завершенням розпочатої 1999 р. системної реформи

шкільної освіти і остаточним введенням нової програмної основи загальної освіти, яка декларувала нові, актуальні і досі, стратегії реалізації здоров'язбережувального виховання учнів.

У процесі визначення **територіальних меж** дисертаційного дослідження застосовано *хронологічно-територіальний підхід*, за яким обрано польські терени, які в 1569–1795 рр. належали Речі Посполитій, у 1795–1918 рр. – Пруссії, Австрії та Росії, у 1918–1939 рр. – Другій Речі Посполитій; згідно з умовами міжнародних Ялтинської і Потсдамської конференцій 1945 р. та внаслідок двосторонніх угод із СРСР у 1945–1956 рр. належали Польській Республіці (1945–1952), Польській Народній Республіці (1952–1989); з 1989 р. – відповідають сучасному адміністративному устрою РП (Третьої Речі Посполитої).

Концепція дослідження полягає в комплексному аналізі та узагальненні теоретичних засад і практики реалізації ЗзВ учнів з/о шкіл Польщі у ХХ – на початку ХХІ ст. як багатовимірного педагогічного явища, дослідженні його розвитку в контексті вивчення нормативно-правового, наукового і методичного підґрунтя виховного процесу і впливу суспільно-політичних, соціокультурних і науково-педагогічних чинників на реалізацію цього напрямку виховання. ЗзВ учнів з/о шкіл Польщі має циклічний, цілісний і неперервний характер, на різних історичних етапах розвитку польської держави йому притаманні певні відмінності в науково-теоретичному обґрунтуванні засад, змісту, методів, засобів, форм і суб'єктів реалізації; водночас протягом усіх часових відтинків досліджуване педагогічне явище розгортається з урахуванням попереднього досвіду і світових та європейських тенденцій.

Концепція дослідження об'єднує методологічний, історичний, теоретичний і практичний рівні.

Методологічний рівень розкриває взаємодію застосованих наукових підходів, а саме: за *системно-синергетичним* ЗзВ розглянуто як систему, що має певні структурні елементи; *інтердисциплінарний* дав змогу розглядати ЗзВ учнів під призмою вивчення його складників психологією, педагогікою, суспільною історією, історією медицини, гігієною та ін.; *цивілізаційний* зумовив висвітлення предмета дослідження в контексті розвитку польської цивілізації; *історіографічний* орієнтував на критичний аналіз історико-педагогічних праць, ретельну перевірку джерельної бази, на яку спиралися вчені, сприяв з'ясуванню стану наукової розробки проблеми ЗзВ учнів з/о шкіл Польщі у ХХ – на початку ХХІ ст.; за *історико-педагогічним* репрезентовано низку концепцій, які мали вплив на генезу теоретичних засад ЗзВ і практику його реалізації в з/о школах Польщі; за *хронологічним* ЗзВ учнів з/о шкіл Польщі вивчалось з точки зору розгортання в часі і передбачало розроблення науково обґрунтованої періодизації його розвитку в межах «ХХ – початок ХХІ ст.»; *діахронний* уможливив розглядати ЗзВ учнів з/о шкіл Польщі у вертикально-спіральній проєкції, порівнювати специфіку виявлення його елементів у різних історично-культурних циклах розвитку польської держави; *синхронний* дав змогу осмислити ЗзВ учнів з/о шкіл Польщі як педагогічне явище, співвідносно з подібними до нього в інших країнах у межах того самого часового відтинку; *персоналістичний* передбачав звернення до особистісної площини у вивченні проблеми ЗзВ учнів; *компаративний* сприяв визначенню рекомендацій і

перспективних напрямів творчого використання польського досвіду ЗзВ учнів у розвитку освітньої практики в Україні.

Історичний рівень проектує на вивчення здоров'язбережувального виховання учнів з/о шкіл Польщі в історичній ретроспективі.

Теоретичний рівень визначає систему вихідних положень і концепцій, які уможлиблюють осмислення сутності поняття «здоров'язбережувальне виховання» в польській освітній нормативно-правовій базі і в науковому полі з урахуванням особливостей кожного з виокремлених історичних періодів. Світоглядним підґрунтям для появи та розвитку на польських землях виховання для збереження здоров'я стала ідеологія самопосилення нації, що спиралася на глибинні етноісторичні традиції і ментальність польського народу в контексті культу здорової і сильної людини; ця ідеологія актуалізувалася наприкінці XVIII ст. як захисна реакція на дискримінаційну політику з боку держав-«анексанток» (Австро-Угорщини, Пруссії і Росії), за міжвоєнної доби XX ст. як важлива умова сильної держави, підготовлене в сенсі здоров'я покоління громадян якої буде спроможне за потреби встати на її захист, після Другої світової війни і до сьогодні як одна з ключових умов стабільності і соціально-економічного розвитку країни. ЗзВ як педагогічне явище впродовж XIX – на початку XX ст. формується та розвивається в межах фізичного виховання, у 20–30-х рр. XX ст. реалізується як «гігієнічна пропаганда», що здійснюється у вимірі гігієнічного виховання і навчання гігієни, починаючи з другої половини 40-х рр. XX ст. формалізується під назвою «санітарна освіта», за наступних п'ятдесят років увиразнюється в педагогічній науці під назвою «здоров'язбережувальне виховання», а з 90-х рр. XX ст. і досі функціонує в з/о школах як «здоров'язбережувальна едукація».

Практичний рівень передбачає узагальнення особливостей змісту, методів, засобів і форм ЗзВ учнів з/о шкіл Польщі у кожному з періодів і на цій основі реалізацію прикладного аспекту здійсненого наукового дослідження, зокрема визначення рекомендацій і перспектив імплементації цього досвіду в українську освітню практику на етапі її реформування.

Методологічною основою дослідження є законодавчо-нормативні документи про розвиток системи освіти; принципи теорії наукового пізнання (діалектичність, об'єктивність, науковість, історизм); філософські положення про єдність загальнолюдського і національного, теоретичного і практичного, навчання, розвитку та виховання; фундаментальні ідеї культурологічних, історичних і суспільних наукових теорій, у яких розкрито взаємозумовленість історичних і соціальних явищ та педагогічної діяльності; положення щодо провідної ролі активності самої особистості в процесі її розвитку; сукупність ідей про визначення людини та її здоров'я як вищої цінності і глобальної мети сталого розвитку; положення педагогіки, психології, інших наук щодо методичних аспектів реалізації в школі ЗзВ учнів.

Теоретичною основою дослідження є: філософські концепції сучасних освітніх парадигм (В. Андрущенко, Г. Васянович, В. Загороднюк, І. Зязюн, В. Кремень, Т. Кучера, В. Луговий, М. Опачко, Н. Скотна, В. Скотний та ін.); теоретичні засади педагогіки (О. Вишневецький, С. Карпенчук, О. Киричук, А. Кузьмінський, Н. Мойсеюк, В. Омеляненко, О. Савченко, М. Сметанський,

М. Фіцула та ін.) та методології дослідження педагогіки (С. Гончаренко, О. Дубасенюк, Т. Кристопчук, О. Невмержицька, Г. Ніколаї, В. Сидоренко, С. Сисоєва, Д. Стеченко, Н. Тверезовська, Є. Хриков, О. Чмир та ін.); положення методології історико-педагогічних студій (Л. Березівська, М. Богуславський, Л. Ваховський, А. Вихрущ, Н. Гупан, Н. Дічек, М. Євтух, О. Квас, Н. Коляда, І. Стражнікова, О. Сухомлинська, Є. Хриков та ін.); концептуальні засади педагогічної компаративістики (М. Ваховський, О. Заболотна, Н. Лавриченко, О. Локшина, Н. Мукан, І. Сташевська, А. Сбруєва, М. Чепіль, О. Ярова та ін.).

Реалізацію поставлених завдань здійснено з використанням комплексу дослідницьких **методів**, зокрема: *джерельної (бібліографічної і архівної) евристики* – для виявлення і систематизації наукової й навчально-методичної літератури, архівних матеріалів, періодичної преси, усього масиву історико-педагогічних досліджень; *метод головного масиву* в поєднанні з *вибірковим* методом – для добору джерел за низкою критеріїв; *пошуково-бібліографічний* – для здійснення аналізу наукових джерел задля розкриття теорії і практики ЗзВ учнів з/о шкіл на різних історичних етапах розвитку Польщі; *аналіз* – для виокремлення в понятті «здоров'язбережувальне виховання» низки елементів, *синтез* – для відновлення цілісності і конструювання авторського визначення цього поняття; *порівняння* – для виявлення спільного і специфічного в концепціях, дотичних до проблеми виховання для здоров'я, що актуалізовані в польській педагогічній науці; *персоналістично-біографічний* – для аналізу наукової творчості і практичних здобутків репрезентантів польської спільноти у сфері ЗзВ учнів; *використання статистичних даних* – задля уявлення про кількісний аспект педагогічних фактів і явищ; *логіко-синтетичний* – для порівняльного аналізу змістового наповнення навчальних програм для з/о шкіл Польщі, навчальних планів і освітніх програм закладів професійної підготовки вчителів; *хронологічний* – для з'ясування особливостей ЗзВ учнів з/о шкіл Польщі відповідно до часової послідовності і на основі їхнього аналізу для розподілу розвитку досліджуваного явища на окремі періоди, етапи і підетапи; *порівняльно-зіставний* – для формулювання висновків; *прогностичний* – для окреслення перспектив використання досвіду ЗзВ учнів з/о шкіл Польщі в освітній практиці України.

Джерельна база дослідження: офіційні документи міжнародних і європейських інституцій, у яких декларовано стратегії збереження здоров'я населення загалом і дітей та юнацтва зокрема (Статут ВООЗ (1948); Звіт Лалонда (1974); Оттавська Хартія (1986); Європейська стратегія в інтересах здоров'я і розвитку дітей та підлітків (2000); «Декларація про безпеку шкіл» (2015); «Європейська програма роботи на 2020–2025 рр. Спільні дії для міцнішого здоров'я» (2021); офіційні нормативно-правові, урядові документи Польщі, у яких відображено напрями державної діяльності, спрямованої на збереження, зміцнення і формування здоров'я учнів: Національні Програми Здоров'я (2006–2015; 2016–2020; 2021–2025); закони, декрети, розпорядження міністрів, інші документи, що були видані різними міністерствами Другої Речі Посполитої, Польської Народної Республіки, Республіки Польща; матеріали наукових форумів; навчальні плани і програми з/о шкіл та закладів професійної підготовки вчителів у Польщі та в Україні; едукативні програми здоров'язбережувальної тематики («Амбасадорка

Безпеки», «Безпечна і Доброзичлива Школа» та її доповнення «Безпечна+», «Безпечно вступаємо у життя», «Біг по здоров'я», «Друзі Зіппеґо», «Здорове харчування та фізична активність у школах», «Клацаю з головою», «Національна програма боротьби зі СНІДом та профілактики ВІЛ-інфекції», «Не пали поруч зі мною, будь ласка», «Овочі в школі», «Світловідбивальна Школа», «Склянка молока», «Сніданок дає силу», «Тримай форму», «Фрукти і овочі у школі», «Час змін», «Чисте повітря навколо нас» та ін.) і звіти з їхньої реалізації; підручники і навчально-методичні посібники (понад 220 одиниць); звіти і фотозвіти про діяльність окремих закладів освіти, протоколи засідань шкільних педагогічних рад, ювілейні книги, присвячені пам'ятним датам у діяльності освітніх інституцій, списки підручників і посібників, дозволених для використання в освітньому процесі з/о шкіл; звіти, статuti, «щоденники», «каталоги», «пам'ятні книги» тощо, що регламентували й висвітлювали діяльність громадських організацій, які здійснювали ЗзВ дітей та юнацтва в контексті своїх програмних цілей; публікації-спогади подвижників і учасників різноманітних просвітницько-виховних заходів і проєктів, дотичних до здоров'язбереження дітей та юнацтва; різного роду статистичні джерела, у яких репрезентовано дані про стан здоров'я дітей та юнацтва в Польщі; матеріали з фондів Архіву Нових Файлів у Варшаві, Державного архіву в Катовіцах, Влоцлавського відділення Державного архіву в Торуні; інтернет-джерела (інтернет-портали Національного архіву у Кракові і Національного цифрового архіву Польщі; вебсайти загальноосвітніх шкіл, закладів вищої освіти, громадських організацій сучасної Польщі); матеріали з фондів і репозитаріїв понад 20 національних, регіональних і університетських бібліотек Республіки Польща; понад 300 історичних та історико-педагогічних студій (близько 100 монографій; близько 40 докторських і кандидатських дисертацій, авторефератів; понад 200 наукових статей); матеріали українських і зарубіжних наукових і науково-популярних (педагогічних, медичних, гігієнічних, психологічних) періодичних видань (використано понад 130 часописів); енциклопедичні та довідкові видання.

Наукова новизна і теоретичне значення дослідження полягають у тому, що: *уперше*:

- *схарактеризовано* методологічні засади дослідження теорії та практики ЗзВ учнів з/о шкіл Польщі (XX – початок XX ст.);

- *розроблено* періодизацію генези ЗзВ учнів загальноосвітніх шкіл Польщі в контексті суспільно-політичних, соціокультурних і науково-педагогічних чинників;

- *здійснено* системний джерелознавчий та історіографічний аналіз досвіду ЗзВ дітей та юнацтва в Польщі;

- *цілісно висвітлено* в історичній ретроспективі здоров'язбережувальне виховання учнів з/о шкіл Польщі впродовж хронологічно досліджуваної доби, а саме: *увиражено* погляди польських учених на зміст, методи, засоби і форми реалізації ЗзВ учнів з/о шкіл; *репрезентовано* понад 180 польських персоналій у ракурсі відображення в їхній педагогічній творчості та практичній діяльності проблеми ЗзВ дітей та юнацтва; *проаналізовано* діяльність у контексті ЗзВ учнів близько 200 польських інституцій, товариств, організацій, осередків, закладів освіти; *конкретизовано* 10 законів, 5 декретів, понад 50 постанов і розпоряджень

міністрів, десятки інструкцій, у яких відображено наміри польської держави щодо освітньої та організаційної діяльності закладів освіти у вимірі проблеми збереження здоров'я здобувачів освіти; *вивчено* програмні документи понад 80 різноманітних лікарських, гігієнічних, педагогічних, інших форумів, які містять інформацію про стратегію, тенденції, зміст і форми реалізації ЗзВ учнів на польських землях; *проаналізовано* понад 50 навчальних програм з/о шкіл і близько 20 навчальних планів і програм закладів професійної підготовки вчителів щодо наявності в них тематики про здоров'я; *схарактеризовано* понад 30 едукативних програм здоров'язбережувального змісту, що впроваджені в освітній процес з/о шкіл Польщі; *розкрито* зміст і форми професійної підготовки вчителів у Польщі щодо реалізації ЗзВ учнів;

систематизовано та уточнено поняттєво-категорійний апарат дослідження («здоров'я», «здоров'язбережувальне виховання учнів», «культура здоров'я», «загальноосвітні школи Польщі», «учні загальноосвітніх шкіл Польщі» та ін.); *визначено* рекомендації та перспективні напрями творчого використання польського досвіду ЗзВ учнів з/о шкіл у системі вітчизняної освіти;

до наукового обігу введено: десятки малознаних в Україні історико-педагогічних праць польських учених; низку матеріалів, які зберігаються в Архіві Нових Файлів, Державному архіві в Катовіцах, Влоцлавському відділенні Державного архіву в Торуні (у процесі роботи над дослідженням проаналізовано близько 50 одиниць зберігання із 11 фондів; вони сприяли доповненню цілісного аналізу ЗзВ учнів з/о шкіл Польщі у ХХ – на початку ХХІ ст.); фотографічні матеріали, що зберігаються на інтернет-порталах Національного цифрового архіву в Польщі та Національного архіву у Кракові (на цих світлинах зафіксовано окремі заходи здоров'язбережувального спрямування, що організовувалися в школі і поза нею, зокрема й ті, які здійснювалися державними, громадськими й дитячо-юнацькими організаціями; функціонування на польських теренах канікулярних таборів для дітей і юнацтва та ін.);

подальшого розвитку набули: осмислення сутності поняття «педагогіка здоров'я» як теоретичної основи ЗзВ; бачення ролі школи, громадськості, окремих персоналій у реалізації ЗзВ здобувачів освіти.

Практичне значення дисертаційної роботи полягає в тому, що викладені в ній основні науково-теоретичні положення, висновки і рекомендації використано:

– в освітньому процесі закладів вищої освіти (ЗВО), зокрема під час укладання змісту і читання навчальних дисциплін за вибором студента «Екологія дитинства» і «Педагогіка здоров'язбереження»;

– у змісті позааудиторної діяльності здобувачів вищої освіти, зокрема під час реалізації проєкту «Юнацтво – за здоровий спосіб життя» (2016) і започаткуванні коучингів студентів задля розробки та проведення оригінальних занять і майстер-класів здоров'язбережувальної тематики в науково-методичному центрі «Університет обдарованої дитини» (2017–2023), що діє в Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника;

– під час консультування вчителів ліцею № 12 імені Івана Франка Івано-Франківської міської ради, Лоп'янського ліцею Долинської міської ради Івано-Франківської області, Княгининського ліцею Рогатинської міської ради Івано-

Франківської області з питань інтегрування дотичної до проблеми збереження здоров'я людини інформації у зміст навчальних дисциплін і позакласної роботи з використанням досвіду з/о шкіл РП (2018–2022);

- у процесі підготовки здобувачами вищої освіти магістерських досліджень і наукових робіт для Всеукраїнського творчого конкурсу для студентської молоді «Здорова дитина – здорова нація» (2021);

- під час проектування і проведення студентами тематичних позакласних заходів здоров'язбережувального змісту у межах виробничих педагогічних практик (2017–2023);

- у процесі підготовки посібника «Здоров'язбережувальна педагогіка» (2016), монографії «Здоров'язбережувальне виховання учнів загальноосвітніх шкіл Польщі (XX – початок XXI ст.)» (2022), розроблення силабусів для навчальних дисциплін «Превентивне виховання учнів початкової школи» та «Закордонні практики здоров'язбережувального виховання учнівства» (2023).

Висновки і рекомендації, викладені в дисертації, можуть бути використані для модифікації змісту університетських курсів, удосконалення навчально-методичного забезпечення процесу професійної підготовки майбутніх учителів до реалізації ЗЗВ учнів. Систематизовані результати дослідження є підґрунтям для подальших наукових розвідок з історії освіти та виховання, порівняльної педагогіки, педагогічної біографістики тощо.

Результати дослідження **впроваджено**: в освітній процес Львівського національного університету імені Івана Франка (довідка № 406-Н від 09.02.2023), Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (довідка № 17/17-306 від 21.02.2023), Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (довідка № 421 від 27.02.2023), Мукачівського державного університету (довідка № 384 від 27.02.2023), Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (довідка № 01-23/35 від 06.03.2023), Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (довідка № 324 від 20.03.2023); у практику роботи ліцею № 12 імені Івана Франка Івано-Франківської міської ради (довідка згідно з протоколом № 14 від 15.12.2021), Лоп'янського ліцею Долинської міської ради Івано-Франківської області (довідка № 185 від 23.12.2021), Княгининського ліцею Рогатинської міської ради Івано-Франківської області (довідка № 4 від 07.02.2023).

Особистий внесок здобувача. Усі відображені в дисертації наукові результати здобуто самостійно. У спільних публікаціях авторові належить: формулювання концепції дослідження, характеристика показників здоров'я, за якими здійснюють підхід до оцінки стану здоров'я дітей та юнацтва [24]; висвітлення особливостей реалізації гігієнічного виховання учнів представниками польської спільноти [5]; виявлення характерних ознак формування у студентів екологічної свідомості і свідомості щодо здоров'я [7]; систематизація емпіричного матеріалу щодо готовності майбутніх учителів початкової школи та учителів фізичної культури здійснювати здоров'язбережувальну діяльність у школі, узагальнення здобутих результатів [3]; аналіз розвідок польських учених із проблеми підготовки майбутніх освітян до здоров'язбережувальної праці в професійній діяльності, добір методів експериментального дослідження [4];

розроблення запитань для анкет, аналіз праць польських науковців, які варто використати для наповнення тематики занять з англійської мови інформацією про здоров'я [6].

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри початкової освіти та кафедри педагогіки імені Богдана Ступарика Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, отримали позитивні відгуки на конгресах, науково-практичних конференціях, науково-методичних і теоретико-практичних семінарах, круглих столах, зокрема: *міжнародних за кордоном*: «Actual Problems of Science and Practice» (Стокгольм, Швеція, 2020); «Problems and Innovations in Science» (Лондон, Великобританія, 2020); «Innovation in Science: Modern Challenges» (Мюнхен, Німеччина, 2020); «Eurasian scientific discussions» (Барселона, Іспанія, 2022); «The main prospects for the development of science in modern life» (Варшава, Польща, 2022); *міжнародних в Україні*: «Еколого-валеологічне виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку в сучасному освітньому просторі» (Суми, 2015, 2018); «Виховання у контексті цивілізаційних процесів: вітчизняний і зарубіжний досвід» (Дрогобич, 2016); «Сучасна початкова освіта: проблеми, теорія і практика» (Дрогобич, 2017); «Сучасні стратегії педагогічної освіти в контексті розбудови суспільства сталого розвитку та євроінтеграції» (Київ, 2019); «Формування здоров'язбережувальних компетентностей молоді в умовах глобалізації: реалії та перспективи» (Хмельницький, 2020); «Стратегії модернізації педагогічної освіти в Україні та країнах Європейського Союзу» (Чернівці, 2022); *всеукраїнських з міжнародною участю*: «Пріоритетні напрями модернізації системи освіти в Україні та Польщі: досвід, реалії, перспективи» (Івано-Франківськ, 2017); «Актуальні проблеми педагогічної освіти: новації, досвід та перспективи» (Запоріжжя, 2021); «Доступність і неперервність освіти впродовж життя: зарубіжний досвід та національна практика» (Івано-Франківськ, 2022); «Специфіка фахової підготовки майбутніх учителів на засадах компетентнісного підходу: досвід, реалії, перспективи» (Житомир, 2022); *усеукраїнських*: «Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку» (Переяслав-Хмельницький, 2015); «Педагогічна персоналістика: теорія, історія, освітня практика», присвячена 160-річчю від дня народження С. Русової (Івано-Франківськ, 2016); «Педагогіка здоров'я» (Чернігів, 2017, 2019; Харків, 2018); «Професійна підготовка педагогів в умовах євроінтеграції: проблеми та перспективи» (Київ, 2017); «Педагогічна персоналістика: теорія, історія, освітня практика» (Івано-Франківськ, 2018); «Інновації в початковій освіті: проблеми, перспективи, відповіді на виклики сьогодення» (Полтава, 2020); «Актуальні питання початкової освіти: досвід, реалії, перспективи» (Кам'янець-Подільський, 2020); «Пріоритети розвитку початкової освіти в контексті становлення Нової української школи» (Житомир, 2021); «Наукові та освітні трансформації в сучасному світі» (Чернігів, 2021); «Упровадження сучасних технологій для реалізації завдань освітніх галузей НУШ» (Кропивницький, 2022).

Дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук «Народні традиції у вихованні здорового способу життя учнів початкових шкіл Західної України (1919–1939 рр.)» зі спеціальності 13.00.01 – загальна

педагогіка та історія педагогіки захищено у 2010 р. у Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника, її матеріали в тексті докторської дисертації не використано.

Публікації. Основні положення та результати дисертаційної розвідки висвітлено у 58 публікаціях (з них 52 одноосібні), з-поміж яких: 1 монографія, 3 статті у виданнях, що індексуються наукометричною базою Scopus, 2 статті – Web of Science, 22 статті у фахових виданнях України, 28 публікацій у колективних монографіях, педагогічних журналах та збірниках наукових конференцій, 2 навчально-методичних посібники.

Структура і обсяг дисертації. Дисертація складається з анотацій українською та англійською мовами, вступу, п'яти розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел (1546 найменувань, з яких 1220 – іноземними мовами) та 20 додатків на 154 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 735 сторінок, з них основна частина роботи – 409 сторінок. Ілюстративний матеріал поданий у 6 таблицях і 8 рисунках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми і вказано на її зв'язок із науковими планами і темами; сформульовано об'єкт, предмет, мету і завдання дослідження; обґрунтовано вибір хронологічних і територіальних меж наукового пошуку; представлено методи дослідження; анонсовано джерельну базу дослідження; визначено наукову новизну, теоретичне і практичне значення здобутих результатів; подано відомості про впровадження, апробацію основних положень дисертації.

У першому розділі **«Науково-теоретичні основи дослідження проблеми здоров'язбережувального виховання учнів загальноосвітніх шкіл Польщі (XX – початок XXI ст.)»** схарактеризовано методологічні засади наукового пошуку і систематизовано поняттєво-категорійний апарат дослідження, здійснено аналіз джерельної бази і з'ясовано стан вивчення проблеми ЗзВ учнів з/о шкіл Польщі в історико-педагогічній літературі, обґрунтовано вибір періодів розвитку досліджуваного педагогічного явища.

У межах розробленої науково-пошукової моделі дослідження увиразнено методологічні підходи та дослідницькі методи, використання яких уможливило розглянути ЗзВ учнів загальноосвітніх шкіл Польщі впродовж XX – на початку XXI ст. у науковому, теоретичному, практичному та історико-педагогічному вимірах.

Зроблено висновки про те, що сучасне розуміння поняття «здоров'я» корелюється з комплексом біологічних, соціальних і психологічних особливостей людини, відображає суспільні та особистісні цінності, а можливість поліпшення здоров'я пов'язують зі спеціально спрямованим вихованням. Результатом і метою ЗзВ найчастіше визначають «культуру здоров'я» (КЗ). Обґрунтовано авторське визначення поняття «здоров'язбережувальне виховання учнів». Виявлено, що теоретичною основою ЗзВ є «педагогіка здоров'я» (ПЗ).

На основі репрезентованого історичного огляду понять «фізичне виховання» (ФВ), «гігієнічне виховання» (ГВ), «санітарна освіта» (СО), «здоров'язбережувальна освіта» (ЗзО), «проздоров'язбережувальна едукація»

(ПроЗзЕ), «здоров'язбережувальна едукація» (ЗзЕ) у контексті польської педагогічної думки виявлено, що в працях учених немає чіткої диференціації між ними і поняттям «здоров'язбережувальне виховання», простежується їхня певна синонімічність та еквівалентність з точки зору виконуваних функцій. Ці поняття ідентифіковано в дисертації як «провісники» або «модифікації» поняття «здоров'язбережувальне виховання».

Пояснено терміни «загальноосвітні школи Польщі» (заклади, основним видом діяльності яких є освітня праця, що провадиться на певних рівнях повної загальної середньої освіти (у Польщі це базові школи, гімназії і загальноосвітні ліцеї)) та «учні загальноосвітніх шкіл Польщі» (особи, зараховані до загальноосвітньої школи Польщі, які здобувають у будь-якій формі базову загальну середню освіту чи повну загальну середню освіту). Репрезентовано генезу структури польської з/о школи відповідно до вимог декретів, законів і освітніх реформ польської держави впродовж хронологічно досліджуваного періоду.

Джерела дослідження розподілено на «первинно-історичні» і «вторинно-історичні» (або власне історіографічні). Вторинно-історичні джерела (історичні й історико-педагогічні напрацювання польських та українських науковців) схарактеризовано і зіставлено за хронологічно-предметним принципом. Зроблено висновок, що генеза ЗзВ учнів з/о шкіл Польщі у період ХХ – початок ХХІ ст. не була в центрі уваги ані вітчизняної, ані польської історико-педагогічної науки.

Виокремлено періоди становлення і поступу теорії і практики ЗзВ учнів з/о шкіл Польщі: «передумови» (ХІ ст. – 1918 р.); «розвиток» (1918–1939); «інтенсивне формування» (1945–1989); «модернізація і стандартизація» (1989–2009). Кожен з періодів диференційовано на низку етапів і підетапів.

У другому розділі **«Передумови формування ідейних засад і практики здоров'язбережувального виховання учнівства на польських землях»** виражено становлення і розвиток досліджуваного педагогічного явища впродовж періоду **«передумови»**.

Хронологічні межі *етапу «генеза спрямованих на збереження здоров'я дітей та юнацтва просвітницько-виховних ініціатив»* є доволі широкі (з ХІ ст. до 1795 р.), його верхня межа пов'язана з часом виникнення Польщі як держави, а нижня – це рік третього поділу польських земель між Габсбурзькою монархією, Королівством Пруссія і Російською імперією та остаточної втрати країною державної незалежності.

З'ясовано, що впродовж *підетапу «зародження здоров'язбережувальних ідей»* (ХІ – середина ХVІІІ ст.) здійснювалися спроби організації рекреаційного відпочинку учнів монастирських і парафіяльних шкіл; засобами світського лицарського виховання формували фізичні «справності», необхідні професійному воїнові; організовували фізичний вишкіл мешканців міст під «опікою» стрілецьких товариств; упроваджували засоби ФВ в освітній процес Краківського університету, освітніх інституцій Львова, Академії Любранського у Познані. Схарактеризовано перші писемні роботи, у яких викладено тогочасні уявлення про сутність ФВ, змістове наповнення виховних впливів для збереження здоров'я і вимоги до вчителя, який здійснюватиме відповідну педагогічну працю (Я. Кохановський, А. Моджевський, А. Олізаровський, В. Очко, М. Рей, С. Петриці та ін.). Авторство

цих розвідок обмежувалося вузьким колом політичних і релігійних діячів, лікарів, письменників і зрідка освітян.

Проблема впровадження в школах фізичного виховання і освіти з питань здоров'я актуалізувалася в державі на *підтані* «польське Просвітництво та законодавчі ініціативи» (середина XVIII ст. – 1795 р.). Першою вищою освітньою установою, у якій ФВ урівноважили за значенням з іншими навчальними курсами, стала організована С. Конарським лицарська академія «Колегіум Номібіліум». Важливий внесок у теорію і практику ЗзВ представників польської спільноти розкрито через висвітлення напрацювань Комісії Національної Едукації (КНЕ). Її діяльність спрямовувалася, окрім іншого, на: надання ФВ статусу обов'язкової дисципліни в школі; оприлюднення в працях членів КНЕ (А. Поплавський, А. Каменьський) інформації про методи, засоби та форми реалізації ФВ; ґрунтовне розроблення «гігієнічного» складника Законів КНЕ, як-от: обов'язок дотримання в закладах освіти гігієнічних вимог; упровадження лікарської опіки над учнями; проєктування змісту гігієнічної освіти в школах (Г. В. Пірамовіч, 1787); сприяння появі підручників гігієни для учнів (П. Чемпінський, 1776).

Вагомі зрушення в розвитку теорії та практики ЗзВ учнів відбулися упродовж історичного відтинку від остаточного «падіння» Речі Посполитої в 1795 р. до відновлення незалежності польської держави в 1918 р. Ця доба не була ідентична, а відрізнялася в австрійській, прусській і російській окупаційних зонах як щодо сфери доступних політичних, економічних і громадянських свобод поляків, так і щодо культурної та освітньої сфер. Ретроспективу ЗзВ учнів на *етані* «обґрунтування потреби виховання для здоров'я учнівства в поглядах і змісті практичної діяльності представників польської спільноти в добу анексованих територій» (1795–1918) висвітлено за географічним принципом і зроблено узагальнювальні висновки.

Зауважено, що *підетан* «поява перших науково обґрунтованих розвідок із проблем фізичного виховання та гігієнічної освіти і поодиноких практичних ініціатив» (1795–1866) виявився дещо суперечливим, оскільки, з одного боку, за умов окупації була відсутня єдина для всіх польських земель парадигма реалізації досліджуваного напрямку виховання, з іншого боку, у цей час з'являються важливі наукові публікації і спорадичні, але цілеспрямовані за своєю сутністю заходи щодо розв'язання проблеми збереження здоров'я дітей та юнацтва (перша польська наукова розвідка з теорії ФВ (Є. Сьнядецький, 1805); у працях освітян увиразнено значення ФВ у зміцненні здоров'я людини (Л. Голембйовський, Л. Берковський, Т. Матецький, Е. Естковський та ін.); ідеї КНЕ про впровадження ФВ і гігієнічної освіти втілено в освітньому процесі Кременецького Ліцею; дисципліну «Фізичне виховання» як обов'язкову введено до навчальних планів Ягеллонського університету; опубліковано науково-популярні розвідки, присвячені питанням гігієни (А. А. Сімон, Т. Тріплін), і перший польський збірник лекцій з основ гігієни для школи (К. Качковський, 1827); з'являються приватні осередки, де реалізовано елементи ФВ: Гімнастична Школа для хлопців Л. Берковського, гімнастично-ортопедичний заклад Т. Матецького, гімнастичний заклад Л. Сапега).

Визначено особливості *підетану* «консолідація зусиль громадських інституцій» (1866–1900): у реалізації ЗзВ дітей та юнацтва тісно співпрацюють

широкі кола громадськості; у наукових працях утверджується ідея про позитивний вплив засобів ФВ на тілесний і психічний розвиток юної особистості; збільшується кількість розвідок, присвячених теорії та методиці ФВ і проблемам шкільної гігієни (ШГ) (Е. Ценар, Г. Доліньський, Е. В. Пясецький, Ю. Хмелевський, Т. Б. Ярнатовський та ін.); ці питання обговорюються на З'їздах Польських Лікарів і Природознавців (ЗПЛіП), для їхнього висвітлення створюють спеціальні періодичні видання («Гімнастичний Посібник», 1881; «Здоров'я», 1885; «Гігієнічний Посібник», 1889; та ін.); організовуються перші «виставкові» форми репрезентації досягнень ШГ.

У другій половині XIX ст. гігієнічну тематику внесли до змісту навчання в школах (Львів) і в учительських семінаріях (підавстрійські терени), до штатного розпису середніх шкіл ввели посади шкільних лікарів, з'явилися перші підручники з гігієни для з/о шкіл і вчительських семінарій (Т. Жулінський, Е. М. Мадейський, М. Т. Барановський, Ю. Б. Шпільман).

Непересічне значення для розвитку ЗЗВ учнів мали польські громадські організації. Важливим напрямом діяльності Гімнастичного Товариства «Сокіл» (ГТ «Сокіл») став фізичний вишкіл дітей та юнацтва. Для реалізації шкільних уроків ФВ використовували рекреаційні території і приміщення ГТ «Сокіл», а також інших фізкультурно-оздоровчих осередків (закладів Е. М. Мадейського у Львові і Г. Правджіц-Кушальської у Варшаві). Схарактеризовано різноформатні ініціативи очолюваного Ю. Поляком Варшавського Гігієнічного Товариства (ВГТ), проекти «Міський парк доктора Генрика Йордана», канікулярні корпуси, «Сади імені В. Е. Рау», створені за європейськими зразками форми організованого відпочинку і оздоровлення юного покоління поляків – табори (у Польщі вони започатковуються Т. Гартсманом, Ю. А. Жулінським, С. Н. Маркевічем та ін. і функціонують під назвами «колонії» і «півколонії»).

З'ясовано, що для *підеталу «закріплення позицій шкільної гігієни в організаційному й освітньо-виховному просторі школи» (1900–1918)* характерні системний розгляд питань ШГ і розвиток методичних засад ЗЗВ учнів. До важливих у цьому контексті починань і подій віднесено: усталення в науці поняття «гігієна»; появу поняття «гігієнічне виховання»; закріплення парадигми саме «гігієнічного підходу» до оцінки і розв'язання всіх проблем, дотичних до збереження здоров'я учнів в освітньому процесі (М. Бжежінський, Б. Гандельсман, М. Бехлер); новаторські підходи до трактування засад ШГ (С. Копчинський); виокремлення на IX-ому ЗПЛіП (1900) секцій, присвячених винятково гігієні і ФВ; перше широкоформатне обговорення проблем ФВ і ШГ на Польському Педагогічному Конгресі у Львові (1900); збільшення представництва поляків на міжнародних конгресах ШГ і налагодження постійних контактів з європейськими фахівцями.

Проаналізовано діяльність новостворених громадських інституцій (Гігієнічно-Технічної Секції при варшавському відділі «Польської Шкільної Матері» (ПШМ), Гуртка Шкільних Лікарів при Товаристві Польських Лікарів у Варшаві, Постійної Делегації Шкільних Лікарів при ВГТ) щодо впровадження посад шкільних лікарів, організації гігієнічної освіти, видання відповідної літератури тощо.

Виявлено, що гігієнічними темами насичується зміст предмета «Польська мова» (галицькі народні школи) і зміст курсу «Про речі і природу» (варшавські школи, підпорядковані ПШМ), з'являється окрема навчальна дисципліна «Гігієна» (усі галицькі виділові жіночі V-класні і VI-класні школи). Анонсовано зміст посібників з основ гігієни для учнів А. Віногородзького, Б. Гандельсмана, Б. Качоровського, Я. Полякувної, Ю. Тхужницького.

Увиразнено фізкультурно-оздоровчі і гігієнічні напрями діяльності польського скаутингу (З. Виробек, Е. В. Пясецький, М. Шрейбер).

У другій половині XIX ст. педагогічна література збагачується розвідками, присвяченими проблемі якісної і доцільної підготовки вчителя до здійснення освітньої здоров'язбережувальної діяльності в школі і поза нею (Г. Йордан, С. Копчинський, Е. В. Пясецький). «Офіційні» зобов'язання вчителів – знати основи загальної і шкільної гігієни, використовувати ці знання у власній професійній праці – актуалізувалися освітніми документами цього періоду. Курс «Гігієна» декларовано як обов'язковий у навчальних планах учительських семінарій від самого початку їхнього існування.

У третьому розділі **«Розвиток концепцій і нагромадження досвіду здоров'язбережувального виховання учнів загальноосвітніх шкіл у Польщі у 20–30-х рр. XX ст.»** схарактеризовано польську педагогічну думку означеної доби щодо відображення в ній теорії і практики ЗзВ, проаналізовано зміст, методи, засоби і форми ЗзВ учнів у діяльності з/о шкіл, громадських інституцій та дитячо-юнацьких організацій Другої Речі Посполитої, розкрито зміст професійної підготовки фахівців у вимірі готовності реалізовувати ЗзВ.

Нові суспільно-політичні й соціокультурні реалії Польщі за періоду **«розвиток»** зумовили вихід ідей, дотичних до ЗзВ учнів з/о шкіл, на інший рівень теоретичного обґрунтування і практичного втілення.

Етап «закладення основ дидактики здоров'я (ера Станіслава Копчинського)» (1918–1932) визначено як добу, упродовж якої було створено організаційно-правове підґрунтя ШГ під патронатом державних відділів освіти та апробовано низку методів, засобів і форм реалізації ЗзВ учнів у стінах школи і поза нею. Виокремлено заходи «державного» рівня: створення Реферату Шкільної Гігієни при Міністерстві Віросповідань і Народної Освіти; ухвалення конструктивних положень щодо розвитку ФВ і ШГ на Загальнопольському З'їзді Освітян (1919); очолення С. Копчинським міністерського Відділу Шкільної Гігієни і Фізичного Виховання (1920); ухвалення нормативно-правових документів польської держави, які визначали зміст, методи, засоби і форми ЗзВ здобувачів освіти.

Виховання здорових будівників молодій польській держави стало невід'ємним складником у системі підвищення загальноосвітнього та культурного рівнів польського суспільства і важливим компонентом національного виховання (К. Міткевіч, Ю. Поляк, Т. Янішевський та ін.). У студіях актуалізовано нові поняття «культура здоров'я» (Ю. Поляк, К. Сосновський, Т. Янішевський), «гігієнічна культура», «пропаганда гігієни» (С. Копчинський, А. Кун та ін.), анонсовано наукову інформацію про виняткове значення рухливих ігор та забав як засобів збереження та формування здоров'я учнів (М. Германувна, Т. Драбчик,

Е. В. Пясецький, М. Таньська, С. Цехановський та ін.), визначено дидактичні аспекти виховання для здоров'я загалом (К. Згурський, К. Караффа-Корбут, М. Кацпжак, Я. Шмурло та ін.) і методичні аспекти «протиалкогольної» виховної праці зокрема (Б. Духовіч, К. Косіньський, А. Пулавський, М. Сигнарський, Я. Цемневський, Я. Шиманьський, Я. Шмурло, А. Юр'євічівна та ін.), увиразнено роль учителя як головного промоутера здоров'я в школі (Р. Нарлох, К. Сокаль, Е. Шаліт, В. Шенайх та ін.).

Напрямок педагогічної праці під назвою «пропаганда гігієни» був офіційно включений до завдань ШГ від самого початку існування Другої Речі Посполитої і розглядався як значущий (з точки зору практичного значення) і перспективний (з точки зору соціальних аспектів). Безперервність і наступність пропаганди гігієни в з/о школах педагоги забезпечували принагідними («гігієнічне виховання») і систематичними («навчання гігієни») формами її втілення. Зафіксовано тематичну градацію змісту гігієнічної пропаганди на засадах рівності для базових шкіл і гімназій. Тематику про здоров'я інтегрувалися у зміст предметів «Польська мова», «Природничі бесіди», «Природознавство», «Географія», «Ручна праця», «Домашнє господарство», «Фізичне виховання», «Наука про здоров'я». Наприкінці 1920-х рр. у VII-ому класі гімназій запроваджено курс «Наука гігієни і рятівництва».

Схарактеризовано комплекс методів, засобів і форм, якими реалізовували гігієнічне виховання учнів у 1920-х рр.: уроки; «гігієнічні бесіди»; заборони; «абетки здоров'я»; створення учнями плакатів гігієнічної тематики, ведення ними шкільного часопису; інсценізація; відвідування школярами гігієнічних виставок. Помітно збільшується кількість відповідної навчально-методичної літератури («гігієнічні бесіди», «методичні вказівки з пропаганди гігієни») для учнів та вчителів (Я. Білінський, В. Габеркантувна, К. Згурський, С. Копчинський, К. Міткєвіч, Й. Намисл, Я. Раух-Соболевська та ін.).

Увиразнено роль шкільних лікарів і гігієністок у процесі «гігієнізації» освітнього простору школи. Проаналізовано місце проблеми ЗзВ у професійній підготовці вчителів – відповідні знання, уміння і навички формували в майбутніх педагогів у вчительських семінаріях під час вивчення дисциплін «Анатомія, фізіологія і особиста гігієна», «Громадська гігієна і рятівництво», «Біологія і гігієна», «Шкільна гігієна», здоров'язбережувальна тематика була важливим компонентом змісту педагогічної практики, освітяни підвищували свою кваліфікацію на курсах «донавчання», «абстинентських курсах», під час роботи «методичних вогнищ / гуртків» та ін.

Виявлено характерні особливості *етапу «реформування змісту здоров'язбережувального виховання»* (1932–1939): поява Закону «Про організацію системи освіти» (1932); пониження статусу ШГ – після ліквідації в освітньому міністерстві Відділу Фізичного Виховання та Шкільної Гігієни в новоствореному Відділі Виховання були організовані лише Реферати «чоловічого ФВ» і «жіночого ФВ»; визнання на Міжнародному педагогічному конгресі в Парижі польської моделі гігієнічно-лікарської опіки в школах як «найкращої»; зменшення кількості розвідок, присвячених концептуальним засадам ШГ; друге видання редактованого С. Копчинським підручника для освітян «Шкільна гігієна» (1933), у якому колективом авторів (Я. Богдановіч, Ф. Ейхгорн, М. Фальський, Б. Наврочинський,

Е. В. Пясецький, Т. Струмилло, Я. Шмурло, С. Шуман, Т. Ярошинський та ін.) увиразнено наукову інформацію про фізіологічні, психологічні, екологічні, ергономічні, соціальні, корекційні, педагогічні та інші аспекти ШГ; поява нових підручників і навчальних посібників з основ здоров'я для учнів (В. Гошовська, М. Годицький, М. Кацпжак, К. Міткевіч та ін.); функціонування часописів «Фізичне Виховання» і «Шкільна Гігієна» як майданчиків для обміну досвідом і дискусій з питань ФВ і ШГ; актуалізація в педагогічній літературі досвіду закордоння щодо конструктивного використання засобів освіти у формуванні культури здоров'я учнів; проведення тематичних з'їздів і конференцій, які зберегли традиції доби «анексій» і виконували важливі функції щодо обговорення та пошуку розв'язання різноманітних проблем у галузі ФВ і ШГ.

Схарактеризовано зміст ЗзВ у «тимчасових» навчальних програмах для з/о шкіл. Пропаганда гігієни не була представлена як окремий предмет на жодному зі ступенів навчання. У базовій школі відповідну тематику включили до модуля «Культура щоденного життя» навчальної дисципліни «Ручні роботи з практичними заняттями». Задля «здійснення» ГВ також відвели одну з 5-ти щотижневих годин предмета «Природознавство». Для VII-го класу базової школи з'явився курс «Наука про людину у поєднанні з гігієною». У навчальних програмах гімназій пропаганда гігієни відображена у змісті предмета «Біологія» для IV-го класу, що значно обмежило зміст, який пропонувався раніше для навчальної дисципліни «Наука про здоров'я». У зв'язку з потребою модифікації змісту навчання у вимірі «придатності юнацтва для оборони держави», тематику гігієнічної пропаганди в ліцеях доповнили інформацією про гігієну за «надзвичайних умов» та «медичне рятівництво» і включили її до змісту курсу «Громадянська наука».

Альтернативний шлях здоров'язбережувальної функції ФВ за умов актуалізованої державними документами потреби «тісного зв'язку ФВ з інтересами армії» освітяни (М. Кравчик, В. Осмольський, В. Сікорський та ін.) убачали в якнайширшому запровадженні «неурочних» форм ФВ, серед них: обов'язкові «середлекційні» вправи і «дихальні паузи», фізичні вправи перед уроками; додаткові навчальні години на «післяобідні» рухливі ігри та забави; рухливо-забавові заходи на замських майданчиках; піші й велосипедні екскурсії та ін.

Увиразнено зміст професійної підготовки вчителів до реалізації ЗзВ: у 2-річних педагогіумах студенти вивчали «Шкільну гігієну»; у 3-річних педагогічних ліцеях дотична до проблеми здоров'язбереження дітей та юнацтва тематика входила до програм курсів «Навчання і виховання дитини в базовій школі» та «Життя дитини в середовищі і завдання сучасного життя»; в учительських інститутах запроваджено навчальні дисципліни «Загальна гігієна», «Громадська гігієна», «Шкільна і громадська гігієна».

Узагальнено досвід громадських інституцій, які здійснювали ЗзВ учнів з/о шкіл, акцентовано на багатому арсеналі засобів цієї діяльності Польського Червоного Хреста (ПЧХ), Союзу Польського Харцерства (СПХ), Союзу Вчителів Абстинентів та ін., збільшенні у 20–30-х рр. XX ст. кількості відпочинкових таборів для дітей та юнацтва.

На основі аналізу низки репрезентативних видань доведено, що 1918–1939 рр. позначилися урізноманітненням методів, засобів і форм позакласної

та позашкільної реалізації «пропаганди гігієни»: конкурси здоров'я; залучення учнів до діяльності в Гуртках Молоді Польського Червоного Хреста (ГМ ПЧХ), гуртках гігієністів, абстинентських гуртках, харцерських осередках; озвучення у «Золотій Книзі Шкільної Молоді» прізвищ учнів, які не вживали алкогольних напоїв; «Протитуберкульозні дні», «Тижні Тверезості»; «принагідні» бесіди і конференції з батьками учнів, тематично дотичні до проблеми здоров'язбереження учнів; Свята завершення шкільного року, «Дні Здоров'я», Спортивні свята шкільної молоді, Свята ФВ і військової підготовки, під час яких, зокрема, у «показах вільноручних вправ» і спортивних змаганнях, діти та юнацтво випробовували свою силу і міцність, змістовно проводили дозвілля у веселих іграх та забавах.

У четвертому розділі **«Формування методологічних засад і організаційної структури здоров'язбережувального виховання учнів загальноосвітніх шкіл в освітньому поступі Польщі в 40-х рр. XX ст. – на початку XXI ст.»** проаналізовано два періоди розвитку ЗзВ учнів з/о шкіл – «інтенсивне формування» і «модернізація і стандартизація»: представлено концепт ЗзВ учнів у контексті польського наукового дискурсу цієї доби; схарактеризовано змістове наповнення ЗзВ і його відображення в загальній структурі навчальних та виховних програм з/о шкіл Польщі; простежено позакласний і позашкільний аспекти ЗзВ учнів; конкретизовано варіанти професійної підготовки спеціалістів, здатних реалізувати ЗзВ учнів з/о шкіл, у 1940–2000-х рр.

Перші десять років періоду **«інтенсивне формування»** вирізнялися певним «занепадом» ролі школи в конструюванні змісту ЗзВ, їх виокремлено як *етап «загальмування інтеграції здоров'язбережувального виховання учнів у виховну програму загальноосвітніх шкіл»* (1945–1956). Цей історичний відтинок позначився незначним залученням учителів з/о шкіл у процес формування в учнів «культурно-гігієнічних» навичок і відповідного просвітництва батьківського загалу. Зроблено припущення, що такий стан речей міг бути пов'язаний із фактом передачі на початку 1950-х рр. шкільної гігієни під патронат Міністерства Здоров'я: у структурі Державної Санітарної Інспекції виникли санітарно-епідеміологічні станції, у яких створено осередки санітарної (здоров'язбережувальної) освіти, до їхніх компетенцій увійшли розроблення змісту і контроль за реалізацією ЗзВ у школі.

Наприкінці 1940-х – на початку 1950-х рр. інформаційний складник ЗзВ представлено у змісті «Біології» (IV і VII класи; зокрема у підрозділі «День здорової людини»), її структурних компонентів, «Науки про людину» та «Анатомії» (VII клас), і частково у змісті «Патріотичного виховання» (VII клас). ЗзВ реалізовували традиційно і на уроках «Фізичного виховання», мета цієї дисципліни визначалася в навчальних програмах як підготовка дітей та юнацтва до здорового й активного життя, формування громадянина, здатного до праці й оборони держави через «підтримання і примноження здоров'я». Доведено, що впродовж кількох десятиріч актуальним для уроків ФВ залишався забавовий та ігровий контент.

У 1950-х рр. позакласний і позашкільний виміри ЗзВ учнів з/о шкіл системно здійснювали окремі державні інституції і громадські організації. Особливу роль у цьому відіграли створені в структурі СПХ харцерські дружини. Харцерська програма виховання передбачала спортивні ігри, туризм, виконання завдань у

межах «курсів» першої допомоги, «патрулів» безпеки й гігієни праці, здобуття статусів «гігієніст» і «рятівник», справностей «табірний гігієніст», «опікунка хворих», «провідник здоров'я», здобуття норм молодіжного «Значка фізичної справності». Ці та інші методи й форми виховної праці (рухливі ігри, забави, вправлення з надання першої долікарської допомоги, мандрівництво, квести та ін.), як засвідчив науковий пошук та інтерв'ювання сучасних польських харцерок у м. Вроцлав, і сьогодні спрямовуються на формування у вихованців сприятливих здоров'ю життєвих навичок.

Після Другої світової війни, як і на початку 1920-х рр., головні суб'єкти реалізації ЗзВ учнів з/о шкіл – це працівники «служби здоров'я». Із середини 1950-х рр. цю ділянку праці поступово передоручають освітянам, з'являється інструкція щодо обов'язків учителя, «призначеного для виконання гігієнічно-санітарної опіки у школі», підвищення кваліфікації цих педагогічних працівників здійснюють на двотижневих курсах, які влітку організовують Польський Червоний Хрест та інші інституції. Формування здоров'язбережувальної компетентності майбутніх учителів здійснюють у педагогічних ліцеях під час вивчення курсу «Шкільна гігієна».

Конструктивні спроби включити проблематику збереження здоров'я в теорію педагогіки простежено з другої половини 1950-х рр. Нижньою межею *етапу «перехід до випрацювання змістової й організаційної розбудови здоров'язбережувального виховання»* (1956–1968) є 1956 р., який символізує закінчення сталінізації в державі, а для дотичних до ШГ процесів – завершення етапу реалізації «радянських взірців», повернення до питомих, польських, моделей ЗзВ учнів. Ці питання обговорювалися 1957 р. на Крайовому Освітньому З'їзді Союзу Польського Учителства у Варшаві, згідно з резолюціями якого було створено міністерську Комісію Шкільної Гігієни і Фізичного Виховання (пізніше її назву змінено).

У педагогічних розвідках цього історичного етапу активно обговорюються питання «педагогізації» шкільної гігієни – із «знаряддя контролю» за санітарно-гігієнічним станом шкільного середовища вона переходить у статус «засобу» широкої організаційної просвітницько-виховної діяльності для збереження і формування здоров'я учнів. Проаналізовано доробок науковців Лодзького Університету щодо розроблення методичних засад санітарної освіти. У працях Г. Вентландтової, М. Кацпжака, Я. Копчиньської, А. Ланди, С. Б. Радьюкевіча та ін. увиразнено виховну стратегію СО, а пізніше ЗЗО, підкреслено, що культура здоров'я формується «довготривалою виховною працею», впливаючи на інтелект, почуття і волю людини.

1960 р. польські педагоги повертаються до ідеї випуску спільного для ФВ і ШГ друкованого органу – ним стає часопис «Фізичне Виховання і Шкільна Гігієна». Проводяться спільні для вчителів ФВ і шкільних лікарів конференції.

Вагомим кроком на шляху розвитку теоретичних і практичних засад ЗзВ стало створення за очільництва М. Демеля Лабораторії Здоров'язбережувального Виховання в Інституті Педагогіки (1963). Термін «здоров'язбережувальне виховання» відразу взяли на озброєння спеціалісти у сфері ЗЗО – прихильники виховного виміру її реалізації. З'являються різні концепції ЗзВ (М. Демель,

М. Капіца, В. Оконь) і напрацьовуються дієві механізми впровадження ЗзВ у практику з/о школи (В. Вечорек-Воєньська, Я. Коханек, Т. Малешевська та ін.).

Передбачене Законом «Про розвиток системи освіти і виховання» (1961) розширення обсягу природничо-математичних дисциплін сприяло насиченню інформацією про здоров'я дисциплін «Відомості про природу» (III–VI класи базової школи), «Біологія» і «Фізичне виховання», появи програми для курсу «Біологія з гігієною» (останній клас з/о ліцеїв) і актуалізації закликів учених про доцільність введення здоров'язбережувальної тематики до змісту освіти «з першого до останнього року навчання».

Схарактеризовано особливості позакласного і позашкільного аспектів ЗзВ учнів з/о шкіл (організація «кутиків чистоти», перегляди учнями з подальшим обговоренням просвітницьких фільмів, проведення експериментальних конкурсів із проблем збереження здоров'я, «Днів на повітрі», «Років Санітарної Культури»). Увиразнено участь у ЗзВ учнів з/о шкіл організації «Молодіжна Служба Руху», Головного Громадського Протиалкогольного Комітету, Громадського Комітету Боротьби із Тютюнокурінням, Товариства Пропагування Фізичної Культури, Служби Пожежної Охорони, Шкільного Спортивного Союзу, ПЧХ, СПХ та ін. Наростальною тенденцією розвитку практики ЗзВ учнів з/о шкіл залишалися канікулярні табори, у виховній програмі яких використовували широкий комплекс заходів гігієнічного і фізкультурно-оздоровчого спрямування.

Окрім педагогічних ліцеїв, у яких надалі викладали «Шкільну гігієну», цілеспрямовану підготовку так званих «вихователів здоров'я» почали здійснювати в «напіввищих» Вчительських Студіях Санітарної освіти (пізніше – Вчительських Студіях Медичних Шкіл напряму «Здоров'язбережувальна освіта»).

Першою знаковою подією *етапу «удосконалення законодавчої бази здоров'язбережувального виховання і офіційне впровадження цього виховання в освітній процес загальноосвітніх шкіл»* (1968–1989) став вихід друком монографії М. Демеля «Про здоров'язбережувальне виховання» (1968), її трактовано як своєрідний артефакт змін у поглядах на проблему виховання для здоров'я, що відбулися в суспільній та науковій свідомості, і джерело, з якого прийдешні покоління польських освітян (теоретиків і практиків) черпали розуміння концептуальних положень ПЗ загалом і ЗзВ зокрема.

Активізацію уваги науковців і практиків до проблеми ЗзВ показано крізь призму питань, що обговорювалися 1971 р. на Першому Загальнопольському Симпозіумі Здоров'язбережувального Виховання (Кельце). Цей форум став важливим кроком на шляху «переміщення» проблеми ЗзВ учнів з/о шкіл з площини теоретичних дискусій у вимір практичних організаційних справ.

Відзначено урізноманітнення тематики наукових праць учених у контексті проблеми ЗзВ учнів (Л. Ключинська, З. Ледтке, Е. Мазуркевіч, М. Марціняк та ін.), реконструйовано зміст нових навчальних програм ЗзВ (автори – В. Вацлавський, М. Папроцька, 1973; З. Яворський, 1974), показано продуктивні напрацювання в польській педагогіці щодо засобів упровадження ЗзВ у шкільну освітню практику, актуалізовано зміст монографії М. Демеля «Педагогіка здоров'я» (1980).

За 1970–1980-х рр. зміст ЗзВ у з/о школах оптимізується через розширення тематичного діапазону курсів «Соціально-природниче середовище» (I–III класи

базової школи), «Біологія з гігієною», «Фізична культура» (старші класи базової школи), «Оборона країни» і «Виховання до життя в сім'ї» (надбазова школа), проте ще не розв'язано проблеми системного впровадження ЗзВ до шкільної практики.

Схарактеризовано зміст міністерського документа «Програмні настанови щодо реалізації здоров'язбережувального виховання у базовій і надбазовій школі» (1982) – першої спроби загального і обов'язкового впровадження ЗзВ у шкільну освіту.

Особливістю польської педагогічної думки цієї доби стало введення до її предметного поля проблематики головних реалізаторів ЗзВ, розглядалися такі варіанти: учитель окремої навчальної дисципліни (найчастіше обговорювали кандидатури вчителя біології і вчителя ФВ); «педагог-координатор справ ШГ і ЗзВ»; «підгрупи у справах ЗзВ»; увесь колектив школи.

Запит на співвіднесення змісту програм ЗзВ із «матрицею» європейських курикулумів, прагнення надати цьому напряму виховання системності, урізноманітнити методи, засоби й форми його реалізації, – усе це вирізняє період **«модернізація і стандартизація»**.

Першими знаковими ініціативами, які відзеркалюють розвиток практики ЗзВ на *етапі «трансформаційному»* (1989–1996), визначено зміну назви часопису «Фізичне Виховання і Шкільна Гігієна» на «Фізичне і Здоров'язбережувальне Виховання» (1989), приєднання Польщі до європейської програми «Школа промоції здоров'я» (1992) і появу двох навчальних програм, які пожвавили науковий і суспільний інтерес до означених в їхніх назвах сфер діяльності («Проздоров'язбережувальна едукація у школі», автори: Б. Войнаровська, М. Соколовська, М. Шиманьська, М. Пулторак, 1993); «Середовищна програма здоров'язбережувального виховання для базових і надбазових шкіл», авторський колектив, очолюваний М. Хажинською-Гулею, 1993)).

Польська педагогічна думка в галузі ЗзВ збагатилася фундаментальними працями Б. Завадзької, Б. Ігнар-Голіновської, П. Коволіка, З. Слоньської, І. Целейової, Р. Яворської, З. Яворського та ін.

Виявлено, що з другої половини 1980-х рр. популярною методикою ЗзВ учнів з/о стає навчання «між однолітками» (у польській літературі вона означена як «Здоров'язбережувальна едукація однолітків», «Молодь навчає молодь», «Самі собі»).

На *етапі «уніфікаційному»* (1997–2009) уперше в історії освіти Польщі зміст ЗзВ офіційно включили до програмної основи загальної освіти (1997). Подальші кроки в цьому контексті реалізовувалися в межах нової освітньої реформи – у програмних основах загальної освіти від 1999, 2001 і 2002 рр. інформаційний контент під назвою «Проздоров'язбережувальна едукація» внесено до списку так званих едукативних стежок. Істотним недоліком «стежкового» виміру реалізації ПроЗзЕ освітяни вважали відсутність структурування її змісту за «єдиними» тематичними блоками.

Тенденції нагромадження вагомого науково-теоретичного досвіду, що став важливим підґрунтям розвитку сучасної парадигми ЗзВ у Польщі, відображають стрімке зростання з початку ХХІ ст. студій, присвячених: методологічним засадам

ПЗ (А. Гавел, М. Ковальський, І. Лауданська, Е. Сирек, А. М. де Тхожевський та ін.); проблемі інтеграції екологічного виховання, ФВ і ЗЗВ; упровадженню нових методик ЗЗВ здобувачів освіти (А. Абрамчик, К. Божуцька-Сіткевіч, Р. Джюрла, К. Зайончковський, М. Сигіт, Ц. Стипулковський та ін.); питанням якісного оцінювання програм ЗЗВ (Б. Войнаровська, В. Врона-Вольни, І. Гешен-Нейодек, Й. Жиціньська, Е. Мазуркевіч, І. Пайонк та ін.). Зусилля представників польської педагогічної науки спрямовувалися на розроблення авторських програм ЗЗВ (Е. Бялек, А. Ёжибовський, А. Годлевський, О. Іглєвська). Оптимізацію методів, засобів і форм ЗЗВ нерозривно пов'язували з формуванням дієвої позиції учня, сутність якої вбачали в його (учня) сприятливих здоров'ю способі життя, поведінці, вчинках, а також у соціальній активності задля збереження здоров'я власного та інших людей.

Порівняно низку програм ЗЗВ² і зроблено висновок про те, що в їхньому змісті здоров'язбережувальна тематика репрезентована дещо нерівномірно.

Розкрито зміст програми ЗЗЕ, анонсованої «Розпорядженням Міністра національної освіти у справі програмної основи дошкільного виховання і загальної освіти в усіх типах шкіл» (2008). Деталізовано низку поглядів учених на цю версію програми ЗЗЕ для шкіл – її критиків (Л. Кульматицький, Е. Сирек, М. Хажинська-Ґуля, З. Яворський та ін.) і «прихильників» (Б. Войнаровська, В. Врона-Вольни, А. Краванський, В. Паньчик, З. Цендровський та ін.).

Однією з особливостей цього етапу розвитку теорії та практики ЗЗВ є пошуки «головного» навчального курсу для здійснення означеного напрямку виховання. За новою програмою ЗЗЕ (2008), на всіх рівнях загальної освіти теми, дотичні до проблеми здоров'я людини, як і раніше, інтегровано у зміст окремих дисциплін («Природи», «Біології», «Іноземної мови», «Виховання для життя у сім'ї» (базова школа); «Едукації для безпеки» (гімназії і надгімназійні школи) та ін.), але провідну роль у реалізації ЗЗЕ відведено курсу «Фізичне виховання».

Схарактеризовано низку освітніх програм, підготовлених різними польськими та європейськими інституціями, зміст яких було використано в реалізації ЗЗВ учнів з/о шкіл.

Доведено, що питання методики ЗЗВ учнів розглядаються в цей час переважно в руслі практично-активізуючих методів, засобів і форм реалізації,

² Для порівняння взято такі навчальні програми: «Вибрані проблеми із здоров'язбережувального виховання дітей та юнацтва» (1973; М. Папроцька, В. Вацлавський); «Пропедевтика здоров'я і фізичної культури» (1974; З. Яворський); «Програмові настанови щодо реалізації здоров'язбережувального виховання в базовій і надбазовій школі» (1982; Міністерство Освіти і Виховання); «Проздоров'язбережувальна едукація» (1993; Б. Войнаровська, М. Соколовська, М. Шиманська, М. Пулторак); «Здоров'язбережувальна едукація» (1997; Постанова № 8 Міністра національної освіти від 15 травня 1997 р. у справі навчальних планів для обов'язкових загальноосвітніх предметів); «Середовищна програма здоров'язбережувального виховання в базовій і надбазовій школі» (1997; М. Хажинська-Ґуля); освітня стежка «Проздоров'язбережувальна едукація» (1999, 2001, 2002; Розпорядження Міністра національної освіти від 15 лютого 1999 р. у справі програмної основи загальної освіти; Розпорядження Міністра національної освіти у справі програмної основи дошкільного виховання, загальної освіти в усіх типах шкіл і профільного навчання у профільних ліцеях; Розпорядження Міністра національної освіти і спорту від 26 лютого 2002 р. у справі програмної основи дошкільного виховання і загальної освіти в усіх типах шкіл).

з-посеред них: малі дискусійні групи; використання ситуаційних карток; рольові ігри, які ілюструють спроби розв'язання проблем чи конфліктних ситуацій, та ін.

Зафіксовано підвищення уваги до якості підготовки педагогічних кадрів до здійснення ЗзВ учнів, особливо вчителів ФВ гімназій і надгімназійних шкіл (цю проблему порушували Б. Вільк, Г. Вісьнєвська-Сьлівінська, М. Задарко-Домарадзька, А. Залєвська-Мелер, М. Левандовський, З. Яворський та ін.), для яких ЗзЕ стала абсолютно новим завданням як щодо змісту, так і щодо методів, засобів і форм її реалізації.

Упродовж періоду «модернізація і стандартизація» перманентно оновлювався зміст професійної підготовки фахівців, здатних реалізувати в з/о школі програму ЗзВ. Виокремлено два основні варіанти здоров'язбережувальної освіти майбутніх учителів: засобом окремої навчальної дисципліни як «нарису знань» про ЗзВ; засобом «спеціальності» у межах студій професійної освіти. Конкретизовано зміст цієї підготовки за окремими роками в закладах освіти, які готували спеціалістів за напрямом підготовки «Фізичне виховання» та «Педагогічна освіта».

Виявлено, що 2012 р. у Республіці Польща запроваджено нові стандарти освіти з професійної підготовки вчителів, у яких уперше усталено, що теми, дотичні до ЗзВ, методики ФВ і методики ЗзЕ, промоції здоров'я, повинні бути обов'язково наявні у змісті навчання закладів вищої освіти.

У п'ятому розділі **«Творче використання результатів дослідження в розвитку освітньої практики в Україні»** обґрунтовано рекомендації і перспективні напрями використання польського досвіду ЗзВ учнів з/о шкіл за сучасних умов реформування української освіти на шляху її поступальної інтеграції у світовий освітній простір.

Для українського шкільництва актуальним нині є польський досвід реалізації «розпорошеної» моделі ЗзВ. Пропозиції рекомендаційного характеру в цьому контексті обґрунтовано за низкою рівнів, як-от: *змістовий* (доцільно збагатити зміст соціальної і здоров'язбережувальної освітньої галузі орієнтовною тематикою: наслідки «сидячого», без фізичних навантажень, способу життя; нераціональне (небезпечне) харчування; наслідки вживання наркотичних речовин; хибне використання (уживання) побутової хімії, ліків тощо; прояви агресивної і насильницької поведінки (булінг), кібербулінг; соціальна девіація статевої поведінки; «цифрова» залежність та ін.; задля пошуку взірців раціонального розподілу тем про здоров'я між навчальними курсами доречно звернутися до чинної в Республіці Польща програмної основи загальної освіти (2017) і проаналізувати відповідний контент; збагатити зміст українських підручників «Я досліджую світ» для початкової школи матеріалами з польських підручників «Дослідники» і «Велика пригода», створених для реалізації ранньошкільної освіти в I–III-х класах базової школи); *психолого-педагогічний* (використати науковий доробок польських учених щодо засад адаптації змісту ЗзВ до вікових особливостей учнів); *дидактичний* (задля оптимізації методики ЗзВ учнів варто вивчити досвід окремих верифікованих у Польщі виховних програм відповідного спрямування, а також зміст польських «порадників» щодо алгоритму самостійного розроблення школою програм ЗзВ учнів); *моніторингово-оцінний* (основні

критерії, за якими школа обирає ту чи іншу програму ЗзВ, такі: обов'язковий зв'язок її змісту зі змістом типової освітньої програми загальної освіти; доведено ефективність програми та її адаптацію до потреб учнів); *професійно-підготовчий* (внести до змісту професійної підготовки вчителя інформацію про «гігієну вчительської професії»; раціоналізувати зміст і форми фізичного виховання здобувачів педагогічної освіти; включити здоров'язбережувальну тематику до програм усіх педагогічних практик).

Репрезентовано авторські напрацювання в Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника щодо використання нагромадженого наукового досвіду під час: викладання дисциплін за вибором студента «Екологія дитинства» і «Педагогіка здоров'язбереження»; підготовки студентами магістерських досліджень; конструювання змісту позааудиторної виховної праці здобувачів вищої освіти (проєкт «Юнацтво – за здоровий спосіб життя» (2016); заняття в науково-методичному центрі «Університет обдарованої дитини» (2017–2023)) та ін.

ВИСНОВКИ

Результати проведеного дослідження засвідчують досягнення його мети, а розв'язання поставлених завдань дає підстави зробити такі висновки:

1. Схарактеризовано методологічні засади наукового пошуку: визначено сукупність методологічних підходів, за якими здійснено дослідження, і комплекс використаних дослідницьких методів. Систематизовано і уточнено поняттєво-категорійний апарат дослідження, а саме: у сучасних версіях поняття «здоров'я» увиразнено біологічні і психосоціальні особливості людини; з-посеред чинників поліпшення здоров'я важливим є спеціально спрямоване виховання; результатом і метою здоров'язбережувального виховання є культура здоров'я; сформульовано авторське визначення поняття «здоров'язбережувальне виховання учнів» (цілеспрямований, систематичний, неперервний, інтегративний вплив на світогляд учнів усіх суб'єктів виховання та умов, які оточують здобувачів освіти, що передбачає формування знань про здоров'я, на цій основі – формування ціннісних орієнтацій, усвідомлення, переконань, умінь і навичок, що у своїй єдності визначають здоровий спосіб життя учнів і їхню відповідальну за здоров'я власне та інших людей поведінку, які, своєю чергою, виступають показниками культури здоров'я); поняття «гігієнічне виховання», «здоров'язбережувальна едукація», «здоров'язбережувальна освіта», «проздоров'язбережувальна едукація», «санітарна освіта» трактовано в дисертаційній роботі як «провісники» або «модифікації» поняття «здоров'язбережувальне виховання»; педагогіку здоров'я ідентифіковано як теоретичну основу здоров'язбережувального виховання.

Під поняттям «загальноосвітні школи Польщі» розуміються заклади, основним видом діяльності яких є освітня праця, що провадиться на певних рівнях повної загальної середньої освіти (у Польщі це базові школи, гімназії і загальноосвітні ліцеї). Дефініцію «учні загальноосвітніх шкіл Польщі» визначено як особи, зараховані до загальноосвітньої школи Польщі, які здобувають у будь-якій формі базову загальну середню освіту чи повну загальну середню освіту.

2. Джерельну базу дослідження розподілено на дві групи джерел: «первинно-історичні» і «вторинно-історичні» (або власне історіографічні). Вторинно-історичні джерела дослідження схарактеризовано і зіставлено за хронологічно-предметним принципом: *хронологічно* вони розглядалися у вимірі трьох історичних відтинків, як-от: праці польських авторів, які побачили світ у 1918–1939 рр.; творчі напрацювання польських дослідників, оприлюднені впродовж 1945–1989 рр.; наукові дослідження польських та українських учених, здійснені відповідно після 1989 р. та 1991 р.; *предметно* розвідки досліджувалися за такими профілями: історія педагогічної думки і просвітницько-виховного руху щодо проблеми збереження здоров'я дітей та юнацтва; рефлексії щодо фізичного, гігієнічного, протиалкогольного, статевого виховання як напрямів і складників здоров'язбережувального виховання; теоретична і практична спадщина визначних польських персоналій, які були ініціаторами, пропагандистами і реалізаторами здоров'язбережувального виховання учнів; діяльність громадських інституцій відповідного спрямування; роль періодичних видань у пропагуванні ідеї ЗЗВ учнів; тексти щодо аналізу змісту шкільних навчальних програм у контексті тематики про здоров'я. Аналіз історіографії з проблеми здоров'язбережувального виховання учнів загальноосвітніх шкіл Польщі в період XX – початок XXI ст. показав, що вона не була предметом системного вивчення ані вітчизняними, ані польськими вченими.

3. Розроблено періодизацію розвитку здоров'язбережувального виховання учнів загальноосвітніх шкіл Польщі (XX – початок XXI ст.), вона здійснена в контексті суспільно-політичних, соціокультурних і науково-педагогічних чинників; у її межах виокремлено умовні чотири періоди, а саме:

– «передумови» (XI ст. – 1918 р.); період формування на польських землях ідейних засад і практики здоров'язбережувального виховання дітей та юнацтва; виокремлено два етапи з підетапами: *етап «генеза спрямованих на збереження здоров'я дітей та юнацтва просвітницько-виховних ініціатив»* (XI ст. – 1795 р.) диференційовано на підетап «зародження здоров'язбережувальних ідей» (XI – середина XVIII ст.) і підетап «польське Просвітництво та законодавчі ініціативи» (середина XVIII ст. – 1795 р.); упродовж *етапу «обґрунтування потреби виховання для здоров'я учнівства в поглядах і змісті практичної діяльності представників польської спільноти в добу анексованих територій»* (1795–1918) простежено підетап «поява перших науково обґрунтованих розвідок із проблем фізичного виховання та гігієнічної освіти і поодиноких практичних ініціатив» (1795–1866), підетап «консолідація зусиль громадських інституцій» (1866–1900) і підетап «закріплення позицій шкільної гігієни в організаційному й освітньо-виховному просторі школи» (1900–1918);

– «розвиток» (1918–1939); період позначився піднесенням концептуальних ідей і нагромадженням правової й організаційної бази здоров'язбережувального виховання учнів загальноосвітніх шкіл під патронатом держави – Другої Речі Посполитої; виокремлено два етапи: *етап «закладення основ дидактики здоров'я (ера Станіслава Копчинського)»* (1918–1932) вирізняється створенням організаційного й правового підґрунтя шкільної гігієни в межах державних освітніх структур і апробацією методів, засобів і форм гігієнічного виховання

учнів у практичній діяльності загальноосвітніх шкіл; на *етапі «реформування змісту здоров'язбережувального виховання»* (1932–1939) фізичне виховання частково втрачає здоров'язбережувальні інтенції, істотно понижується статус шкільної гігієни, дещо змінюється змістове наповнення здоров'язбережувального виховання і його розміщення в «тимчасових» навчальних програмах загальноосвітніх шкіл;

– між другим і третім періодами простежено *«військову паузу руйнації»* (1939–1944(45)) – час Другої світової війни, коли було знищено матеріально-технічну базу польських загальноосвітніх шкіл, занедбано навчально-методичне забезпечення здоров'язбережувального виховання і професійну підготовку спеціалістів, здатних реалізувати цей напрям виховання;

– «інтенсивне формування» (1945–1989); у цей період у цілісному вигляді постає концепт здоров'язбережувального виховання, генеруються його методологічні засади й організаційне оформлення в загальноосвітній школі; період містить три етапи: *етап «загальмування інтеграції здоров'язбережувального виховання учнів у виховну програму загальноосвітніх шкіл»* (1945–1956) характеризується фактичним відстороненням освітянської спільноти від самостійного конструювання змісту системного виховання для здоров'я у школі; *етапу «перехід до випрацювання змістової та організаційної розбудови здоров'язбережувального виховання»* (1956–1968) властиві ефективні спроби включення проблематики здоров'я в теорію педагогіки, збільшення кількості якісних наукових праць відповідної тематики; *етап «удосконалення законодавчої бази здоров'язбережувального виховання і офіційне впровадження цього виховання в освітній процес загальноосвітніх шкіл»* (1968–1989) вирізняється поступовим переведенням проблеми здоров'язбережувального виховання з поля теоретичних дискусій у площину практичних організаційних справ;

– «модернізація і стандартизація» (1989 р. – початок ХХІ ст.); періоду властиві спрямування освітньої політики Польщі на європейський вимір розвитку, приєднання до міжнародних і європейських програм освіти для здоров'я, розроблення нових підходів до конструювання змісту здоров'язбережувального виховання учнів і формування його організаційної структури в загальноосвітніх школах; період розмежовано на два етапи: *етап «трансформаційний»* (1989–1996) позначено ухваленням важливих нормативних документів щодо здоров'язбереження учнів і формування в них культури здоров'я, створенням і розбудовою в країні мережі шкіл промоції здоров'я, активними пропозиціями представників наукової спільноти щодо поліпшення ситуації в галузі здоров'язбережувального виховання учнів; *етап «уніфікаційний»* (1997–2009) вирізняється пошуком засобів і ухваленням конкретних нормативно-правових рішень для реалізації системного розв'язання практики здоров'язбережувального виховання в загальноосвітніх школах, намаганням адаптувати змістовий контент і моніторингово-оцінні технології щодо якості реалізації здоров'язбережувального виховання учнів до європейських стандартів.

4. Увиразнено творчий доробок польських учених, громадських діячів, педагогів у ділянці теорії та практики здоров'язбережувального виховання учнів.

Внесок представників польської спільноти періоду «передумови» розкрито через висвітлення ідей Комісії Національної Едукації про потребу інтегрування в освітній процес засобів фізичного виховання і впровадження в школах освіти з питань здоров'я. Значне поширення основоположних ідей про зміст, методи, засоби і форми відповідного виховання в польському педагогічному просторі простежено протягом 1795–1918 рр., за умов окупації, коли актуалізувалися ідеї «виживання» і самопосилення польської нації. Польська педагогічна думка цієї доби наповнилася науковими підходами до вивчення проблеми виховання для здоров'я, зокрема: диференційовано предметне поле наукових напрямів «гігієна» (догляд за здоров'ям), «гімнастика» / фізичне виховання (формування тіла) і «педагогічна дієтетика» (методи, засоби і форми виховних впливів задля здоров'я); анонсовано науковий підхід до управління фізичним та психічним розвитком дитини; актуалізовано потребу доцільного інтегрування в методику фізичного виховання знань із медицини, психології та педагогіки, зосереджено увагу на посиленні його здоров'язбережувальної функції, використання в ньому рухливих ігор і забав; увиразнено значення гігієнічного просвітництва як засобу боротьби з невіглаством; окреслено базові положення польської моделі шкільної гігієни; уведено до наукового обігу поняття «гігієнічне виховання»; вказано на потребу впровадження до навчальних планів шкіл дисципліни «Гігієна».

За нових суспільно-політичних і соціокультурних реалій Польщі в 1920–1930-х рр. ідеї здоров'язбережувального виховання учнів вийшли на державний рівень теоретичного обґрунтування і практичного втілення. У міжнародному просторі визнано якість польської моделі шкільної гігієни, її важливим складником стали систематичні і принагідні форми гігієнічної пропаганди. Надбання науковців цієї доби віддзеркалюють спроби розвитку концепцій здоров'язбережувального виховання учнів і нагромадження його практичного досвіду: окреслено спосіб розуміння понять «пропаганда гігієни», «гігієнічне виховання», «гігієнічна культура», «культура здоров'я»; підсилено теоретичні позиції щодо значення рухливих ігор та забав у здоров'язбереженні учнів; закладено основи «дидактики здоров'я».

Формулювання і викладення в цілісному вигляді науково-обґрунтованої системи поглядів щодо теорії і практики здоров'язбережувального виховання учнів загальноосвітніх шкіл відбулися в 1945–1989 рр. завдяки здобуткам польських учених, у працях яких: окреслено спосіб розуміння понять «санітарна освіта», «санітарна культура», «виховання санітарної культури»; закладено основи для відродження терміна «культура здоров'я»; введено поняття «здоров'язбережувальна освіта»; розроблено теоретичні і методичні засади здоров'язбережувального виховання, запропоновано різні алгоритми його реалізації в загальноосвітній школі; дискутовано потребу чіткого розрізнення виховання «фізичного» і виховання «здоров'язбережувального».

У 90-х рр. XX ст. – на початку XXI ст. у наукових розвідках висвітлюються методологічні засади концепту здоров'язбережувального виховання, обґрунтовується потреба запровадження до навчальних планів шкіл дисципліни із такою назвою, з'являються поняття «проздоров'язбережувальна едукація» і «здоров'язбережувальна едукація», анонсуються нові підходи до реалізації

здоров'язбережувального виховання з урахуванням наукової інформації та досягнень філософії, психології, соціології, етики, екології та інших наук, актуалізується потреба якісних оцінювання та моніторингу змісту і реалізації виховних програм здоров'язбережувальної тематики.

5. На основі системного аналізу в історичній ретроспективі проаналізовано і теоретично узагальнено зміст, методи, засоби і форми здоров'язбережувального виховання учнів загальноосвітніх шкіл Польщі впродовж XX – на початку XXI ст.

З'ясовано, що здоров'язбережувальну тематику внесено до навчальних програм окремих шкільних дисциплін ще в другій половині XIX ст. Найбільш значущі громадські здоров'язбережувальні проєкти кінця XIX – початку XX ст. реалізовувалися в стінах організованого Варшавським Гігієнічним Товариством Інституту Дитячої Гігієни, в осередках, призначених «для забав і тілесних вправ» («Міський парк доктора Генрика Йордана»; дитячі майданчики під назвою «Сад імені В. Е. Рау»), у дитячих канікулярних відпочинкових таборах, під час канікулярних корпусів.

Перші спроби рівневого підходу до конструювання змісту «пропаганди гігієни» реалізовано в базових школах, гімназіях і ліцеях Другої Речі Посполитої. Популярними методами, засобами та формами, які використовувалися в здоров'язбережувальному вихованні учнів з/о шкіл у 1920–1930-х рр., були виготовлення «гігієнічних плакатів», драматизація, інсценізація, «конкурси здоров'я», оприлюднення у «Золотій Книзі Шкільної Молоді» прізвищ учнів, які не вживали алкогольних напоїв, «Тижні Тверезості», «Дні Здоров'я», залучення учнів до праці в різноманітних гуртках.

Упродовж другої половини 1940-х – на початку 1970-х рр. інформація про здоров'я найбільше представлена у змісті курсів «Біологія» і «Фізичне виховання». Найпомітнішими інституціями, які реалізують позакласну і позашкільну діяльність щодо здоров'язбережувального виховання учнів, є відділи здоров'язбережувальної освіти санітарно-епідеміологічних станцій, організація «Молодіжна Служба Руху», Товариство Пропагування Фізичної Культури, Шкільний Спортивний Союз і Польський Червоний Хрест. Протягом 1970–1980-х рр. задля систематизації змісту здоров'язбережувального виховання активно розробляють авторські програми для загальноосвітніх шкіл, з 1990-х рр. педагоги дбають про насичення цього змісту актуальною інформацією про здоров'я. У 2008 р. кардинально змінено розподіл відповідного контенту: поряд із традиційними навчальними предметами, ключовою в реалізації змісту здоров'язбережувального виховання стає дисципліна «Фізичне виховання». Улаштовуються «Дні на повітрі», «Роки Санітарної Культури», не втрачають актуальності методи, засоби і форми виховної праці Польського Червоного Хреста і Союзу Польського Харцерства (вишколи для здобуття статусів «гігієніст» і «рятівник», справностей «провідник здоров'я», «табірний гігієніст», «опікунка хворих») та ін. Наприкінці XX – на початку XXI ст. поширюються ігрові засоби здоров'язбережувального виховання, навчання в «малих групах», методика навчання «між однолітками» та ін.

6. Виокремлено форми і змістовий компонент професійної підготовки реалізаторів здоров'язбережувального виховання учнів за досліджуваного періоду.

Із масовим запровадженням на польських теренах фізичного виховання як навчальної дисципліни та поступовим введенням шкільних курсів, дотичних до навчання основ здоров'я, уже у ХІХ ст. актуалізується проблема доцільної і якісної підготовки вчителя до реалізації означеної педагогічної праці, курс «Гігієна» стає обов'язковим у навчальних планах учительських семінарій, його впроваджують також на доповнювальних курсах, з-поміж освітян проводять просвітницькі заходи відповідної тематики.

За міжвоєнної доби ХХ ст. здоров'язбережувальні компетентності майбутніх педагогів формують під час опанування студентами змісту таких навчальних дисциплін: «Анатомія, фізіологія і особиста гігієна», «Громадська гігієна і рятівництво», «Біологія і гігієна», «Шкільна гігієна» (учительські семінарії); «Шкільна гігієна» (педагогіуми); «Навчання і виховання дитини в базовій школі», «Життя дитини в середовищі та завдання сучасного життя» (педагогічні ліцеї); «Загальна гігієна», «Громадська гігієна», «Шкільна і громадська гігієна» (учительські інститути). Здоров'язбережувальний контент є обов'язковою частиною педагогічної практики в школах. До важливих форм підвищення кваліфікації вчителів віднесено регіональні і загальнопольські «курси донавчання», «методичні вогнища / гуртки», абстинентські курси, обмін педагогічним досвідом на конгресах і конференціях тощо.

Після Другої світової війни і до 1982 р. у закладах підготовки вчителів продовжено викладання курсу «Шкільна гігієна». Наприкінці 1960-х рр. організовано також 3-річні заочні «напіввищі» Вчительські Студії Санітарної освіти, перейменовані пізніше на Вчительські Студії Медичних Шкіл напряму «Здоров'язбережувальна освіта». З 1970-х рр. зафіксовано значне урізноманітнення змісту і формату підготовки вчителів до здоров'язбережувальної виховної та освітньої праці. З-поміж лідерів відповідно спрямованої професійної підготовки – заклади, у яких готували спеціалістів з фізичного виховання і педагогічної освіти.

7. Визначено рекомендації і перспективні напрями творчого використання польського досвіду здоров'язбережувального виховання учнів загальноосвітніх шкіл за сучасних умов реформування української системи освіти. Пропозиції рекомендаційного характеру подано за змістовим, психолого-педагогічним, дидактичним, моніторингово-оцінним і професійно-підготовчим рівнями. Авторські напрацювання щодо використання нагромадженого наукового досвіду висвітлено у вимірі формування в здобувачів вищої педагогічної освіти гностичних, проєктувальних, комунікативних, організаторських і рефлексивно-оцінних знань, умінь і навичок, необхідних для здійснення здоров'язбережувальної діяльності в закладах загальної середньої освіти.

Проведене дослідження відкриває перспективне поле для подальших напрямів наукових пошуків у цій царині. За умов російської агресії і військових дій на території української держави актуальною є ідея про визначення на загальнонаціональному рівні проблеми здоров'язбережувального виховання дітей та юнацтва як неодмінної умови самопосилення української нації. Нового звучання набула за умов пандемії «коронавірусної хвороби 2019 (COVID-19)» реалізація санітарного і гігієнічного виховання. Завжди актуальними є проблеми масового антинікотинного і протиалкогольного просвітництва

з-поміж здобувачів освіти, рекреаційного відпочинку і оздоровлення дітей та юнацтва. Ці та інші виміри здоров'язбережувального виховання, добре розроблені й апробовані впродовж понад 150 років польською спільнотою, є позачасовими, чимало з них є орієнтиром для української школи щодо утвердження ідеї «здорова нація – здорова українська держава». Назріла потреба укласти антологію педагогічної думки з проблеми здоров'язбережувального виховання дітей та юнацтва, з огляду на це наукові пошуки варто спрямувати на дослідження персоналістичного складника теорії та практики здоров'язбережувального виховання учнів загальноосвітніх шкіл у Польщі. У контексті реалізації загальнодержавного соціального проєкту «Активні парки – локації здорової України» (з 2021 р.) перспективним та актуальним є використання напрацювань «йорданівських парків» у Польщі щодо системного педагогічно організованого фізичного виховання здобувачів освіти на лоні природи.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДОСЛІДЖЕННЯ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

Монографії, розділи монографій

1. Сливка Л. Педагогічні аспекти польського здоров'язбережувального руху (XIX – початок XX ст.). *Ponad podziałami. Wspólne perspektywy i dążenia w polsko-ukraińskiej współpracy naukowej*: monografia nr. 19 Polskiego Stowarzyszenia Nauczycieli Twórczych / Redakcja naukowa Leszek Pawelski, Marek Rembierz. Szczecinek – Dąbrowa Górnicza: Polskie Stowarzyszenie Nauczycieli Twórczych, 2021. С. 373–387.
2. Сливка Л. Здоров'язбережувальне виховання учнів загальноосвітніх шкіл Польщі (XX – початок XXI століття) : монографія. Івано-Франківськ : Дискурс, 2022. 588 с.

Статті у зарубіжних наукових періодичних виданнях, які індексуються в міжнародних наукометричних базах Web of Science i Scopus

3. Oliiar M., **Slyvka L.**, Tyagur R. Monitoring of training of future teachers of health care activities in school. *Journal of Physical Education and Sport (JPES)*. 2020. 20(2). Art 117. P. 822–828. DOI: <https://doi.org/10.7752/jpes.2020.02117>
4. Sivkovich H., **Slyvka L.**, Hamerska I. Pre-service teachers training for efficient health promoting school activities performance. *Advanced Education*. 2020. № 16. P. 88–97. DOI: <https://doi.org/10.20535/2410-8286.216792>
5. Bilavych H., Bilawicz J., **Slyvka L.**, Klepar M., Pantiuk M., Fedchyshyn N., Savchuk B. Sanitary and hygienic education of children and adults under the conditions of the covid-19 pandemic in measurement of the achievements of public medicine of Galicia (end of the XIX – 30s of the XX century). *Wiadomości Lekarskie*. 2021. Vol. LXXIV. Issue 9. Part 1, September. P. 2222–2228. DOI: <https://doi.org/10.36740/WLek202109135>

6. **Slyvka L.**, Sivkovych H., Budnyk O., Tytun O. & Boichuk A. Students' healthy lifestyle formation in english classes (using materials of Polish and Ukrainian authors). *Amazonia Investiga*. 2022. Vol. 11(53). P. 320–331. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2022.53.05.31>
7. Bilavych H. **Slyvka L.**, Rozman I., Bilawicz J., Fedchyshyn N., Fedoniuk L., Savchuk B. Ecological consciousness formation among students as relevant and global problem of the present: Ukrainian and Polish experience. *Wiadomości Lekarskie*. 2022. Vol. LXXV. Issue 7. P. 1705–1712. DOI: 10.36740/WLek202207118 (покликання на журнал: <https://wiadlek.pl/wp-content/uploads/archive/2022/07/WL-7-2022.pdf>).

Статті у наукових фахових виданнях України

8. Сливка Л. Спрямованість навчально-виховного процесу школи на збереження і зміцнення здоров'я учнів: досвід педагогів Республіки Польща. *Освітній простір України* : науковий журнал. 2015. № 5. С. 173–178.
9. Сливка Л. Історико-філософські основи здоров'язбережувального виховання. *Людознавчі студії. Серія «Педагогіка»*. 2016. № 3(35). С. 208–216.
10. Сливка Л. Культурно-просвітницька та науково-педагогічна діяльність громадських інституцій Польщі у контексті здоров'язбережувального виховання дітей та молоді. *Вісник Львівського університету. Серія Педагогічна*. 2016. № 31. С. 163–172.
11. Slyvka L. The Problem of Healthkeeping of Children and Youth in Polish Educational Thought at the XV –beginning of XX century. *Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*. 2016. Vol. 3. № 2–3. P. 68–72. DOI: <https://doi.org/10.15330/jpnu.3.2-3.68-72>.
12. Сливка Л. Категоріальний апарат проблеми здоров'язбережувального виховання: тлумачення дефініції «здоров'я» у польській науковій літературі. *Обрії*. 2017. № 1(44). С. 44–47.
13. Сливка Л. Реалізація здоров'язбережувальної освіти у початкових школах Республіки Польща. *Молодь і ринок*. 2017. № 9(152). С. 119–123.
14. Сливка Л. Рефлексивно-оціночний складник підготовки майбутніх учителів до промоції здоров'я: польський досвід. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2017. № 28. С. 66–72.
15. Сливка Л. Тематичне поле педагогіки здоров'я у сучасних (після 1989 року) дисертаціях та монографіях польських дослідників. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2018. № 1(42), Частина I, Частина II. С. 218–221.
16. Slyvka L. Problems of healthcare-saving pedagogy in the work of the scientists of the Republic of Poland. *Гірська школа Українських Карпат*. 2018. № 18. С. 74–78. URL: http://mountainschool.pu.if.ua/sites/default/files/Issue_18/17.pdf
17. Сливка Л. Використання досвіду польських науковців у моніторинговому дослідженні готовності майбутніх учителів до здоров'язбережувальної діяльності у школі. *Молодь і ринок*. 2019. № 8(175). С. 68–73. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2019.179343>

18. Сливка Л. Освіта і виховання у здоров'язбереженні дітей та молоді: загальноєвропейська ретроспектива, становлення на польських землях. *Гірська школа Українських Карпат*. 2020. № 23. С. 50–54. DOI: <https://doi.org/10.15330/msuc.2020.23.50-54>
19. Slyvka L. Practice of implementation of health education in schools of the Republic of Poland. *Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*. 2021. Vol. 8, No 1. P. 106–115. DOI: <https://doi.org/10.15330/jpnu.8.1.106-115>
20. Сливка Л. «Ера Копчинського» або розвиток теорії і практики шкільної гігієни у Польщі за міжвоєнної доби ХХ ст. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2021. Випуск 1 (48). С. 371–374. DOI: <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2021.48.371-374>
21. Сливка Л. Здоров'язбережувальна тематика у змісті навчальних дисциплін загальноосвітніх шкіл Польщі в 1950-х–1970-х рр. *Молодь і ринок*. 2021. № 3(189). С. 92–95. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.234145>
22. Сливка Л. Здоров'язбережувальне виховання в контексті педагогічної спадщини Мацея Демеля (Maciej Demel; 1923–2017). *Педагогічний альманах*. 2021. Випуск 48. С. 261–267. DOI: <https://doi.org/10.37915/pa.vi48.233>
23. Сливка Л. Ретроспектива здоров'язбережувального виховання дітей та молоді у творчості польських дослідників 1960-х–1980-х рр. *Молодь і ринок*. 2021. № 4(190). С. 76–79. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.236348>
24. Сливка Л., Мачинська Н. Стан здоров'я дітей і молоді як джерело конструювання змісту здоров'язбережувального виховання в загальноосвітніх школах Польщі. *Людинознавчі студії. Серія «Педагогіка»*. 2021. № 12(44). С. 165–171. DOI: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.12/44.26>
25. Сливка Л. Роль громадських організацій у здоров'язбережувальному вихованні учнів загальноосвітніх шкіл Польщі (1918–1939). *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Випуск 40. Том 3. С. 183–187. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/40-3-29>
26. Сливка Л. Зміст навчальної програми «Проздоров'язбережувальна освіта у школі» (1993) для початкових класів загальноосвітніх шкіл Республіки Польща. *Академічні студії. Серія «Педагогіка»*. 2021. Том 2. № 3. С. 91–95. DOI: <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2021.3.2.14>
27. Сливка Л. Історіографічний контекст проблеми здоров'язбережувального виховання учнівства у Польщі: вибрані аспекти. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип. 48. Том 2. С. 228–232. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/48-2-38>
28. Slyvka L. Development of the problem of health education of secondary schools students in Poland in the research of polish scientists after 1989. *Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*. 2022. Vol. 9. No. 1. P. 180–187. DOI: <https://doi.org/10.15330/jpnu.9.1.180-187>
29. Slyvka L. Characteristics of means and pedagogical conditions of health care education of students (on the basis of the works of Ukrainian and Polish scientists). *Гірська школа Українських Карпат*. 2022. № 26. С. 49–51. URL: <https://scijournals.pnu.edu.ua/index.php/msuc/article/view/6573/6826>

Опубліковані праці апробаційного характеру

30. Сливка Л. Законодавчо-правове підґрунтя здоров'язбережувальної парадигми в освітній системі Польщі. *Матеріали XVII Всеукраїнської наук.-практ. інтернет-конф. «Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку»* : зб. наук. праць. Переяслав-Хмельницький. 2015. № 17. С. 186–188.
31. Сливка Л. Проблема здоров'яорієнтованого виховання зростаючої особистості у творчій спадщині польських вчених. *Особистість, суспільство, політика* : матеріали III Міжнародної наук.-практ. конф. (Київ, 15–16 лютого 2016 р.). Ч 2. Люблін : Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Ekonomii i Innowacji, 2016. С. 55–57.
32. Сливка Л. Концепція здоров'язбережувального виховання Станіслава Копчиньського. *Матеріали I Всеукраїнської наук.-практ. інтернет-конференції «Педагогічна персоналістика: теорія, історія, освітня практика», присвяченої 160-річчю від дня народження С. Русової* (Івано-Франківськ, 25 лютого 2016 р.) / за заг. ред. Т. К. Завгородньої. Івано-Франківськ, 2016. С. 82–88.
33. Сливка Л. Діяльність шкільних лікарів у Польщі міжвоєнної доби XX століття в контексті сучасних підходів до створення здоров'язбережувального освітнього середовища в навчальному закладі. *Педагогіка здоров'я* : збірник наукових праць VII Всеукраїнської наук.-практ. конф. (Чернігів, 7–8 квітня 2017 р.) : в 2 т. Чернігів, 2017. Т. 1. С. 526–530.
34. Сливка Л. Інтеграція матеріалів польської педагогічної літератури із практикою підготовки майбутніх вчителів до здоров'язбережувального виховання. *Психологічна культура вчителя в контексті викликів сучасності* : збірник матеріалів Всеукраїнської наук.-практ. конф. з міжнародною участю (Тернопіль, Україна, 5–6 квітня 2017 р.). Тернопіль : СМП «Тайп», 2017. С. 244–246.
35. Сливка Л. Здоров'явиховна діяльність громадських товариств Польщі. *Педагогічні інновації в початковій школі* : матеріали науково-методичного семінару (Івано-Франківськ, 15 лютого 2017 р.) / ред. М. П. Оліяр. Івано-Франківськ : НАІР, 2017. С. 49–53.
36. Сливка Л. Самооцінка щодо роботи навчального закладу щодо здоров'язбережувального виховання учнів: з досвіду початкової школи № 9 імені Миколи Коперника міста Тарновські Гури. *Роль освіти у сталому розвитку гірського регіону* : матеріали III Міжнародної науково-практичної конф. (Івано-Франківськ, 20–22 вересня 2017 р.) / за ред. М. П. Оліяр. Івано-Франківськ : НАІР, 2017. С. 72–74.
37. Сливка Л. Педагогічна здоров'язбережувальна діяльність Генрика Йордана. *Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції до 78-річниці від дня народження Богдана Михайловича Ступарика «Педагогічна персоналістика: теорія, історія, освітня практика»* (Івано-Франківськ, 5 березня 2018 р.) : вебсайт. URL: <http://conference.pu.if.ua/forum/viewtopic.php?f=196&p=749#p749>

38. Сливка Л. Проблеми здоров'я дітей та молоді в Україні (за статистичними матеріалами минулих років). *Педагогіка здоров'я* : зб. наук. праць VIII Всеукраїнської наук.-практ. конф. Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2018. С. 334–338.
39. Сливка Л. Вибрані аспекти педагогіки здоров'я у творчості польських науковців. *Еколого-валеологічне виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку в сучасному освітньому просторі* : матеріали III Міжнародної наук.-практ. інтернет-конф. (Суми, 29–30 березня 2018 р.). Суми : ФОП Цьома С. П., 2018. С. 177–180.
40. Сливка Л. Історіографія проблеми здоров'язбережувального виховання учнів загальноосвітніх шкіл Польщі: аналіз розвідок міжвоєнної доби XX століття. *Педагогіка здоров'я* : зб. наук. праць IX Всеукраїнської наук.-практ. конф. «Педагогіка здоров'я» (Чернігів, 27–28 вересня 2019 р.). Чернігів, 2019. С. 205–207.
41. Сливка Л. Проблема здоров'язбереження дітей і молоді у польській педагогічній думці XVI–XVII ст. *Actual Problems of Science and Practice* : abstracts of 14 International Scientific and Practical Conference (Stockholm, Sweden, 27–28 April, 2020). Stockholm, 2020. P. 578–580.
42. Сливка Л. Педагогічні аспекти здоров'язбережувальної діяльності Тадеуша Жулинського (1839–1885). *Problems and Innovations in Science* : abstracts of International Scientific and Practical Conference (London, Great Britain, May 4–5, 2020) : in 2 vol. London : Nika Publishing, 2020. Vol. 1. P. 118–121.
43. Сливка Л. Шкільна гігієна у творчій спадщині Болеслава Адама Барановського (1844–1916) та Мечислава Титуса Барановського (1851–1898). *Innovation in Science: Modern Challenges* : abstracts of III International Scientific and Practical Conference (Germany, Munich, May 25–26, 2020). Munich : Littera Verlag, 2020. P. 173–176.
44. Сливка Л. Професійна підготовка вчителів до здоров'язбережувальної діяльності у школі: ретроспектива польського досвіду (1918–1939 pp.). *Формування здоров'язбережувальних компетентностей молоді в умовах глобалізації: реалії та перспективи* : матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. (Хмельницький, 28–29 квітня 2020 р.). Хмельницький : ФОП Колісник С. А. 2020. С. 175–179.
45. Сливка Л. Позакласний і позашкільний виміри здоров'язбережувального виховання учнів загальноосвітніх шкіл Польщі (міжвоєнна доба XX ст.). *Актуальні проблеми педагогічної освіти: новації, досвід та перспективи* : зб. тез доповідей II Всеукраїнської наук.-практ. конф. з міжнародною участю (Запоріжжя, 20 квітня 2021 р.). Запоріжжя : АА ТанDEM, 2021. С. 29–31.
46. Сливка Л. Нормативно-правова база як «зовнішній» чинник розвитку здоров'язбережувального виховання учнів в загальноосвітніх школах Польщі міжвоєнного періоду XX ст. *Пріоритети розвитку початкової освіти в контексті становлення Нової української школи* : зб. матеріалів Всеукраїнської наук.-практ. конф. (Житомир, 24 березня 2021 р.). Житомир, 2021. С. 11–13.

47. Сливка Л. Здоров'язбережувальна освіта в загальноосвітніх школах Польщі наприкінці XX – на початку XXI ст. *Наукові та освітні трансформації в сучасному світі* : зб. матеріалів Всеукраїнської міждисциплінарної наук.-практ. конф. (Чернігів, 15 липня 2021 р.). Суми : ТОВ НВП «Росток А.В.Т.». 2021. С. 297–298.
48. Сливка Л. Реформування здоров'язбережувальної освіти в умовах євроінтеграції: досвід Республіки Польща. *Освіта і формування конкурентоспроможності фахівців в умовах євроінтеграції* : зб. тез доповідей V Міжнародної наук.-практ. конф. (Мукачево, 21–22 жовтня 2021 р.). Мукачево : Вид-во МДУ, 2021. С. 285–287.
49. Сливка Л. Просвітницько-виховний контент проблеми здоров'язбереження особистості на сторінках польських паренетичних друкованих джерел. *Eurasian scientific discussions : proceedings of the 5th International scientific and practical conference* (Barselona, Spain, 5–7 June, 2022). Barselona : Barca Academy Publishing, 2022. P. 454–457.
50. Сливка Л. Педагогічні умови і засоби здоров'язбережувального виховання учнів загальноосвітніх шкіл (на тлі розвідок українських та польських вчених). *The main prospects for the development of science in modern life : Proceedings of the XXXVI International Scientific and Practical Conference*. Warsaw, Poland. 2022. P. 243–246.
51. Сливка Л. Педагогічний нагляд за здоров'язбережувальним вихованням учнів загальноосвітніх шкіл у польському освітньому просторі. *Стратегії модернізації педагогічної освіти в Україні та країнах Європейського Союзу* : матеріали II Міжнародної наук.-практ. конф. (Чернівці, 20–21 жовтня 2022 р.). Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2022. С. 138–140.

Праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

52. Сливка Л. Екологія дитинства : навч.-метод. посіб. Івано-Франківськ : НАІР, 2014. 164 с.
53. Slyvka L. V. Theoretical background and origin basis of research of Polish children's healthkeeping education problem. *SWorld Journal. Medicine, veterinary medicine and pharmaceuticals*. 2016. Issue 11. Vol. 6. P. 20–23.
54. Сливка Л. Здоров'язбережувальна педагогіка : навчально-методичний посіб. Івано-Франківськ : видавець Кушнір Г. М., 2016. 200 с.
55. Сливка Л. Просвітницько-виховна діяльність Варшавського Гігієнічного Товариства в контексті здоров'язбереження дітей та молоді (XIX – початок XX століття). *Scientific Journal Virtus*. 2017. № 12. С. 160–162.
56. Сливка Л. Досвід здоров'язбережувального виховання навчальних закладів гірських регіонів Республіки Польща. *Гірська школа: сучасні виклики і перспективи розвитку* : монографія / за ред. Оліяр М. П. Івано-Франківськ : НАІР, 2017. С. 369–384.
57. Сливка Л. Здоров'язбережувальне виховання як об'єкт наукового дослідження: польський та український виміри. *Сучасні*

здоров'язбережувальні технології : монографія / за ред. Ю. Д. Бойчука. Харків : Оригінал, 2018. С. 377–383.

58. Сливка Л. Стан здоров'я дітей, підлітків та молоді у Республіці Польща: статистика, проблеми оцінювання, джерело визначення змісту здоров'язбережувального виховання. *Гірська школа в умовах реформування системи освіти: компетентнісний вектор* : монографія / за ред. Оліяр М. П. Івано-Франківськ : Супрун В. П., 2018. С. 335–352.

АНОТАЦІЯ

Сливка Л. В. Теорія та практика здоров'язбережувального виховання учнів загальноосвітніх шкіл Польщі (XX – початок XXI століття). – Кваліфікаційна праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Дрогобич, 2023.

Схарактеризовано методологічні засади і систематизовано поняттєво-категорійний апарат дослідження. З'ясовано стан дослідженості проблеми здоров'язбережувального виховання учнів загальноосвітніх шкіл Польщі в історико-педагогічній літературі. Розроблено періодизацію розвитку здоров'язбережувального виховання учнів загальноосвітніх шкіл Польщі (XX – початок XXI ст.) у контексті суспільно-політичних, соціокультурних і науково-педагогічних чинників. Увиразнено творчий доробок польських учених, громадських діячів, педагогів у галузі теорії і практики здоров'язбережувального виховання учнівства. Проаналізовано зміст, методи, засоби і форми реалізації здоров'язбережувального виховання учнів загальноосвітніх шкіл (XX – початок XXI ст.). Виявлено форми і змістовий компонент професійної підготовки реалізаторів здоров'язбережувального виховання учнів загальноосвітніх шкіл Польщі в заявлених хронологічних межах.

Обґрунтовано рекомендації і перспективні напрями творчого використання польського досвіду здоров'язбережувального виховання учнів загальноосвітніх шкіл за сучасних умов реформування української системи освіти.

Ключові слова: загальноосвітні школи, формування здорового способу життя, здоров'язбережувальне виховання, культура здоров'я, освіта, педагогіка здоров'я, Польща, учні загальноосвітніх шкіл, фізичне виховання, шкільна гігієна.

ANNOTATION

Slyvka L. V. Theory and practice of health-preserving education of secondary school pupils in Poland (the XXth – beginning of the XXIst century). – Qualification work on manuscript rights.

Thesis for obtaining a scientific degree of Doctor of Pedagogical Sciences, specialty 13.00.01 – general pedagogy and history of pedagogy. – Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University, Drohobych, 2023.

The methodological principles of the research are defined. Its categorical apparatus is systematized: the author's definition of the concept of «health-preserving education of students» is substantiated; the categories «general education schools of Poland» and «pupils of general education schools in Poland» are explained.

The state of research of the genesis of the theory and practice of health-preserving education of students of secondary schools in Poland in the historical and pedagogical literature has been clarified. The periodization of the development of health-preserving education of students of secondary schools in Poland (XX – beginning of the XXI century) was developed in the context of socio-political, socio-cultural, educational and scientific-pedagogical factors: the following periods were distinguished: «prerequisites» (XI century – 1918); «development» (1918–1939); «intensive formation» (1945–1989); «modernization and standardization» (1989 – the beginning of the 21st century).

The creative output of Polish scientists, public figures, and teachers in the field of theory and practice of health-preserving education of students in each of the selected periods is characterized. The main attention of scientists was directed: during the «prerequisites» period – to the problems of managing the physical and mental development of the child, giving physical education the status of a mandatory discipline in educational institutions, designing the content of hygienic education in schools; during the interwar period – on the problems of the conceptual idea of education for the health of students, options for the practical organization of this direction of education at school, the introduction into scientific circulation of the concepts of «hygiene promotion», «hygienic education», «health culture», the importance of mobile games and entertainment as means of preserving the health of students, the role of the teacher as the main promoter of health culture at school; during the 1940s – the beginning of the 21st century – on the problems of establishing the category «health» in pedagogy, introducing the concept of «health-preserving education» into scientific circulation, searching for algorithms for its implementation in school.

The content, methods, means and forms of implementation of health-preserving education of secondary school students are analyzed. The beginnings of systematic physical education and hygienic education in the curricula of educational institutions date back to the second half of the 19th century. In 1918–1939, attention was paid to the thematic gradation of the content of «hygiene propaganda» separately for basic schools, gymnasiums, and lyceums. After the Second World War and to this day, new health education programs are being developed with a clear distribution of topics for each level of education, the content of these programs is permanently

modernized. Since 2008, «Physical education» has been the main educational discipline in the implementation of health-preserving education of secondary school students.

Features of the training of implementers of health care education of students have been revealed. During the interwar period of the XX century this training is carried out in teacher seminaries, pedagogies, pedagogical lyceums and «teacher» institutes. Since the 1960s, the training of «health educators» has been carried out in 3-year extramural «semi-higher» Teachers' Studios of sanitary education, since the 1970s, the format of this training has been diversifying. The content of this training was analyzed for individual years of the time span of 1970 and – 2005 in educational institutions that trained specialists in the field of «Physical Education» and the field of «Pedagogical Education».

A number of recommendations and promising directions for the creative use of the Polish experience of health-preserving education of secondary school students under the modern conditions of reforming the Ukrainian education system are substantiated.

Key words: secondary schools, formation of a healthy lifestyle, health-preserving education, health culture, education, health pedagogy, Poland, pupils of secondary schools, physical education, school hygiene.

Підп. до друку 03.08.2023р. Формат 60х84/16.

Папір ксер. Цифр. друк. Ум. друк. арк. 1,9.

Тираж 100 пр. Зам. №046

Віддруковано з готового оригінал-макета в ФотоПринтСтудія

м. Івано-Франківськ, вул. Пулюя, 15

Свідоцтво про державну реєстрацію №1809153401568

тел. 099 66 840 10; 097 99 83 846
